

Bakalářská práce

Autorka: Martina Čurdová

Název práce:

Flamenco jako prvek sociálního života Cikánů na Sacromonte

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Budilová

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií**

Granada, Praha 2006

Poděkování: Především bych chtěla poděkovat Lence Budilové za její odvahu, trpělivost a skvělé vedení, dále zaměstnancům Centro Sociocultural del Gitano Andaluz za pomoc a podporu a všem přátelům a známým v Granadě za inspiraci a ochotu podělit se o svoje zkušenosti, znalosti a zážitky. Díky!

Obsah:

1. Úvod

2. Metodologie

Úvod

Průběh terénního výzkumu

Závěr

3. Španělští Cikáni

Úvod

Původ a historie španělských cikánských skupin

Cikáni v Granadě: čtvrť Sacromonte

4. Flamenco

Úvod

Historie flamenca – jeho vznik a vývoj

Flamenco v Granadě

Cikáni a flamenco - jejich vzájemný vztah

5. Závěr

6. Přílohy

Úvod

Cílem této práce bylo zjistit, jakou roli hraje flamenco v sociálním životě cikánské skupiny obývající čtvrť Sacromonte ve městě Granada ve Španělsku.

Na základě vlastního výzkumu a pozorování jsem chtěla najít odpovědi na tyto otázky: Jaká je historie a současná situace Cikánů v rámci majoritního obyvatelstva ve Španělsku? V jakých podmínkách žije a jak je strukturována cikánská skupina na Sacromonte, jak probíhá její sociální život a jakou funkci v něm zaujímá flamenco? Co flamenco pro cikánskou skupinu na Sacromonte znamená? Je pro ni výhodně zpeněžitelným obchodním artiklem, skomírajícím folklórním zvykem nebo jedním ze základních znaků jejich kulturní identity?

Metodologie

Úvod

Cílem této práce bylo zjistit, jakou roli hraje flamenco v sociálním životě andaluských Cikánů¹, s konkrétním zaměřením na cikánskou skupinu obývající granadskou čtvrť Sacromonte. Práce, která vychází z metodologických a teoretických pozic sociální a kulturní antropologie, je vedle využití odborné literatury a primárních pramenů založena zejména na terénním výzkumu, v němž jsem plánovala využít těchto metod: polořízených rozhovorů s místními Cikány, zúčastněného pozorování a sběru sekundárních dat od osob, které jsou se sacromontskou cikánskou skupinou v úzkém kontaktu.

Průběh terénního výzkumu

Při provádění antropologického zkoumání granadské skupiny Cikánů ve čtvrti Sacromonte jsem musela čelit dvěma základním problémům.

1. Nedostatek dostupných materiálů s aktuálními a spolehlivými daty ohledně cikánské populace. V současné době je považováno za nevhodné a nelegitimní požadovat při provádění celoplošných průzkumů, sčítání lidu apod., aby dotazovaní uváděli svoji příslušnost k etnické menšině. Poslední průzkumy skupiny Cikánů provedené granadskou radnicí na Sacromonte pocházejí z roku 1981.

¹ Ve své práci budu jako ekvivalent španělského označení *Gitano/s* používat Cikán/i. Uvědomuji si, že v češtině se jedná o politicky nekorektní termín, avšak podle mého názoru lépe odpovídá charakteru práce i španělskému prostředí, ze kterého práce vychází. Ve španělštině by se podle norem EU mělo používat výrazu *Roma* (Rom/Romové), ale ve všech textech, odborných publikacích, v médiích i v běžném životě se užívá pouze označení *Gitano/Gitanos* nebo *gitano/gitanos*. Španělští Cikáni se sami označují jako *gitanos* (popř. *calé*), nikdy však *Roma* (Romové). Jedná se tedy, z perspektivy emické, o označení vyhovující, neboť odráží postoj mých informátorů (a to jak *gitanos/Cikánů*, tak *necikánů*). „Emické hledisko představuje vnitřní, imanentní aspekt zkoumaného sociokulturního systému, zatímco „etické“ hledisko reprezentuje vnější aspekt zkoumané reality.“ - Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury, Praha, Portál, 2000, str. 167

2. Přirozená nedůvěra *gitanos* vůči *payos*², obzvláště pak „bílým cizincům, kteří kladou otázky“ (do této skupiny se řadí také autorka). Jak k tomu podotýká Gamella: „Občas se zdá, jako by se Cikáni a Cikánky navenek úmyslně zviditelňovali, aby tak lépe utajili svoji domácí a kulturní intimitu, jako by za svým žoviálním a extrovertním chováním žárlivě střežili svoje motivy, přesvědčení a domácí zvyklosti...proto mnoho jejich obřadů, hodnot a institucí zůstávají pro cizí osoby tajemstvím či legendou.“³

V Granadě jsem již pobývala před dvěma lety na studijním pobytu po dobu deseti měsíců, které jsem částečně věnovala předvýzkumu a vytipování vhodného tématu a metodologie.

Mým původním záměrem bylo během necelých tří měsíců (červenec-září 2006) mého druhého pobytu v Granadě provést položené rozhovory s minimálně dvaceti příslušníky cikánské skupiny obývající Sacromonte, s důrazem na optimální zastoupení respondentů s ohledem na věk, pohlaví a vztah ke zkoumanému tématu.

První dny jsem strávila orientací v terénu, sběrem informací z dostupné literatury a rozhovory s necikánskými informátory, kteří však mají k místní cikánské skupině úzký vztah – ať už profesionální či osobní (byli to jak zaměstnanci *Centro Sociocultural del Gitano Andaluz*⁴, zaměstnanci *Centro de Interpretación del Sacromonte*⁵, sociální pracovníci, spoluhráči z flamencových seskupení, tak přátelé a známí místních Cikánů).

Poté jsem přistoupila k práci v terénu (v mém případě jeskyně obývané Cikány ve čtvrti Sacromonte). Zpočátku jsem se snažila co nejvíce proniknout do prostředí flamencových *tablaos*⁶, navštěvovat vystoupení, zapřádat neformální rozhovory, vysvětlovat záměr svého projektu, získat si důvěru a navázat užší vztahy s místními Cikány. Ačkoliv jsem byla i díky našim společným známým z mého minulého pobytu celkem vlídně přijata, můj původní záměr se ukázal jako zcela nemožný.

I po několika týdnech strávených ve společnosti místních Cikánů se mi nepodařilo uskutečnit žádný oficiální rozhovor. I když si byli vědomi mého opravdového a hlubokého zájmu a získali ke mně důvěru, byť povrchní, jevíli značnou nechuť k poskytnutí rozhovoru, dokonce si cítili dotčeni mou snahou získat informace. V několika případech jsem uspěla a bylo mi přislíbeno setkání, předpokládaný respondent se však nikdy nedostavil.

Musela jsem se tedy spokojit s neformálními rozhovory, které byly samozřejmě také zajímavé a přínosné pro můj průzkum, rozhodně je však nelze nijak kvantitativně vyhodnotit. Úryvky z těchto rozhovorů uvádím v závěrečné části práce.

Komunikačním jazykem byla španělština, kterou díky svým předchozím pobytům ovládám na velmi dobré úrovni. Španělští Cikáni původně hovořili romsky (*calé*), ale díky dlouhotrvajícím státním represím a zákazům používat tento jazyk dnes naprostá většina hovoří pouze španělsky, takže překážkou nebyla komunikační bariéra ani případná nechuť Cikánů hovořit „jazykem *payos*“.

Využívala jsem tedy spíše metody zúčastněného pozorování, která se za těchto podmínek ukázala jako daleko vhodnější. Její výhodou je, že umožňuje intenzivně sledovat zkoumané osoby v prostředí, ve kterém se odehrává jejich každodenní život, aniž by se cítily tyto osoby ohroženy nebo atakovány.

² Gitano/s je španělský ekvivalent českého Cikán/i, payo/payos pak ne-Cikán/i.

³ Gamella, J.F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 41

⁴ Sociokulturní centrum andaluských Romů, které disponuje výborně vybavenou knihovnou a organizuje různé kulturní a vzdělávací programy.

⁵ Centrum interpretace Sacromonte, kde je umístěno muzeum jeskyně a pořádají se představení flamenca a promítání filmů s touto tematikou.

⁶ sály pro noční představení flamenca

Dalším cenným zdrojem poznatků byli informátoři necikánského původu, kteří byli v naprosté většině velmi otevření a ochotní ke spolupráci.

Závěr

Bohužel se mi nepodařilo naplnit můj původní záměr, přesto jsem s výsledkem terénního výzkumu spokojená. Nevstupovala jsem do něj s přehnanými ani naivními očekáváními o vyplňování dotazníků typu odpověď-otázka, ale ani jsem nečekala tak zarytý odpor k jakýmkoliv „oficiálním“ rozhovorům a vnitřní uzavřenost a nedůvěru místních Cikánů vůči lidem „zvenku“. V zásadě však provedený průzkum splnil svůj účel.

Použité metody jsou tak spíše kvalitativního charakteru, tedy metody usilující o porozumění, pochopení a interpretaci spíše než o snahu kvantitativně či numericky popsat a analyzovat určitý problém. Preferovala jsem nestrukturované rozhovory před strukturovanými a analýzu slov a obrazů před analýzou čísel, cílem bylo zachytit a pochopit významy jednání mých informátorů.⁷

Na závěr bych ještě jednou citovala Gamellu, který má s prováděním výzkumů andaluské cikánské populace velké zkušenosti: „Naprostá většina autorů, kteří kdy studovali romské skupiny, se museli potýkat s despektem, nedůvěrou a zatajováním informací. Zatajování nebo zkreslování odpovědí u Cikánů, kteří byli po staletí nuceni zdokonalovat techniky přetvářky, klamání a celkové rezistence vůči autoritám, je značně přehnané a stalo se téměř legendárním.“⁸

⁷ Srov. Silverman, D.: Ako robíť kvalitívny výskum - Praktická príručka, Bratislava, Ikar, 2005, str. 20

⁸ Gamella, J. F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 41

Španělští Cikáni

Úvod

Španělští Cikáni jsou jednou z nejvýznamnějších menšin a specifických kulturních skupin ve Španělsku. Tvoří přibližně 1,5 % z celkové populace (500.000-700.000) a žijí ve všech regionech a provinciích, okolo 40% z nich žije v Andalusii.

Španělští Cikáni pocházejí z první migrační vlny předků dnešních Cikánů do západní Evropy, která skončila ve druhé polovině 15. století. Jejich zvyky jsou výsledkem dlouhodobé koexistence s lokálními španělskými populacemi. Společné soužití se vyznačovalo konflikty a pronásledováním, segregací a diskriminací, ale také kooperací a vzájemným ovlivňováním. Dnes je většina Cikánů hrdá na svoji etnickou identitu, třebaže se považují za autochtonní Španěly. Cikáni hovoří jazyky a dialekty regionů, ve kterých žijí, a většinu ze svých původních řemesel a způsobů obživy již ztratili. Vytvořili si však jiné odlišnosti, na jejichž základě budují a utvrzují svoji sdílenou identitu.

Kromě toho španělští Cikáni značně přispěli ke španělské kultuře a folklóru. Pravděpodobně v žádné jiné části Evropy se nesetkáme s takovou kulturní syntézou jako ve Španělsku, a zejména v Andalusii, kde má řada symbolů a zvyků (jako například flamenco), které tento region pro celý svět charakterizují, významný cikánský vklad.

Téměř všichni španělští Cikáni jsou sedentarizováni, žijí po generace ve stejných městech a správních oblastech a často mají silný emocionální vztah k místu, kde se narodili nebo kde žijí; vymezují se jako Andalusané, Katalánci, nebo dokonce *Sevillané* či *Granad'ané*.

Cikáni ve Španělsku se stále potýkají s předsudky a diskriminací, neboť v mentalitě majoritní populace dosud přetrvává výrazný stereotyp Cikánů jako agresivních lidí, zlodějů a drogových dealerů.⁹

Původ a historie cikánských skupin ve Španělsku

Historické prameny ohledně původu evropských cikánských skupin téměř neexistují. Mezi odborníky však v této otázce panuje prakticky jednoznačná shoda a většina z nich umísťuje jejich původ do severovýchodní Indie, přesněji do regionu Paňdžáb. S touto teorií vystoupili v roce 1870 němečtí lingvisté Rüdiger a Grellman a Angličan Jacob Bryant. Na základě lingvistických rozborů identifikovali romštinu jako jeden z árijských jazyků a poukázali na úzkou podobnost mezi jazykem evropských Cikánů a jazykem používaným v paňdžábské oblasti.¹⁰

Nejasné však nadále zůstává, proč byli předkové dnešních Cikánů nuceni tuto oblast opustit a kdy přesně k tomu došlo. Nejčastěji je jejich exodus z Indie přičítán neustálým bojům, nepřátelským vpádům a sociálně-politické nestabilitě v tomto regionu. Ohledně časového vymezení emigrace předků dnešních Cikánů směrem na západ převládá názor, že se odehrála v rozmezí 7-10 st.n.l., a to v několika etapách.¹¹

⁹ Martin, E. - Gamella, J. F.: Marriage practices and ethnic differentiation: The case of Spanish Gypsies (1870-2000), *The History of the Family*, Granada, Junta de Andalucía, 2005, str.45-63

¹⁰ Fernández, A. C.: Historia de una familia gitana Andaluza, Pinos Puente, Ayuntamiento de Pinos Puente, 2004, str. 9

¹¹ Fernández tvrdí, že příčinou exodu předků dnešních Cikánů byly vojenské vpády Hunů v 7.-9. st.n.l. (Fernández, A. C.: Historia de una familia gitana Andaluza, Sevilla, Asociación de Mujeres Gitanas, 2004, str.

Předkové dnešních Cikánů se z Indie nejprve přesunuli do Persie (území dnešního Iránu) s vyhlídkou snadnější obživy a lepších pracovních příležitostí. Zde se někteří z nich usadili, ale další skupiny pokračovaly v cestě směrem na západ. Pomocí lingvistických zkoumání byly identifikovány dvě trasy, po kterých se vydali, poté co opustili Persii. Jeden z migračních proudů přešel přes Byzantskou říši a dále přes balkánskou oblast do Evropy, druhý přes Blízký východ do severní Afriky.¹²

Příchod cikánských skupin do Španělska

Prehistorie emigrace cikánských skupin, o které neexistují psané záznamy, se uzavírá v 15. století, kdy se objevují zmínky o jejich pobytu v Řecku a na Balkáně. Poté překročily Maďarsko a Německo, v roce 1419 jsou zmiňovány v Provence, 1420 v Bruselu, v roce 1427 způsobily svým halasným příjezdem rozruch v Paříži.¹³

První dochovaný dokument potvrzující přítomnost cikánských skupin ve Španělsku¹⁴ pochází z 12. ledna roku 1425 z města Zaragoza, kam Cikáni přišli z Francie poté, co překonali Pyreneje.¹⁵ Cikáni cestovali v početných skupinách vedených jednotlivými vůdci, kteří se honosili tituly jako vévoda (*voivoda*), princ (*príncipe*), kníže (*duque*) nebo hrabě (*conde*) a tvrdili o sobě, že přicházejí z Malého Egypta (*Egipto Menor*).¹⁶ Jak vysvětluje Leblon, došlo tak k mýlce mezi severoafrickým Egyptem a některými regiony v Řecku a Malé Asii, které se v té době nazývaly Malý Egypt, konkrétně se jednalo o turecké město Izmit – dříve nazývané Nikomédia, Epiro a o oblast poblíž Modónu na pobřeží Peloponéskeho poloostrova. K těmto regionům tedy odkazovali Cikáni, když se při svých cestách Evropou nazývali knížaty a hrabaty z Malého Egypta. O tomto původním pomýlení svědčí také označení pro Cikány ve většině evropských jazyků, španělské slovo *gitano* je odvozeno z archaického označení pro Egyptana – *Egiptano*, ve francouzštině je to *Gitan*, v angličtině *Gipsy*.¹⁷

Přestože je téměř s jistotou dokázáno, že Cikáni přišli do Španělska z Francie, poté co opustili Balkán a střední Evropu, existuje i druhá, zejména mezi samotnými Cikány stále velmi oblíbená, téměř mýtická verze o jejich příchodu, která nehodlá jejich vznešený egyptský původ nechat stranou. Zní v zásadě takto:

Jedna z mnoha cest, po které se Romové ve své diaspoře vydali, je dovedla do Egypta. Zde se doslechli o bohatství říše, kterou muslimové spravovali na Iberském poloostrově a na

9), Cordoba uvádí, že se zřejmě jednalo o nepřátelské vpády sultána Mohamuda el Gazni z Kábulu, který přinutil místní obyvatelstvo k emigraci v 10. st.n.l. (Cordoba, M. C.: Los gitanos en la historia y la cultura, Madrid, Actos de un congreso, 2002, str. 31), Kenrick přisuzuje exodus předků dnešních Cikánů dobytí severní Indie Peršany ve 3.st.n.l. (Kenrick, D.: Los Gitanos: de la India al Mediterráneo, Granada, Junta de Andalucía, 1999, str. 3), Sánchez Ortega uvádí jako důvod emigrace vpád Čingischánových vojsk (Sánchez Ortega, M. H.: Documentación selecta sobre la situación de los gitanos españoles en el siglo XVIII, Madrid, Editora Nacional Madrid, 1976, str. 15), ostatní citovaní autoři se omezují na nepokoje a nepřátelské vpády bez bližšího určení.

¹²Kenrick, D.: Los Gitanos: de la India al Mediterráneo, Granada, Junta de Andalucía, 1999, str. 5-7

¹³Estienne, P.: Le journal d'un bourgeois de Paris, Paris, Les recherches de la France, 1565, kniha IV, str. 359-361, v Leblon, B.: Los Gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 12

¹⁴V tomto období ještě Španělsko nemělo dnešní geografickou podobu, všichni citovaní autoři však hovoří o „España“, budu tedy používat označení Španělsko také

¹⁵Kol. autorů: Historia y origen del pueblo gitano, Granada, Junta de Andalucía, 2001, str. 3

¹⁶Leblon, B.: Los Gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 20

¹⁷Leblon, B.: Los Gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 12

počátku 14. století se vydali tímto směrem. Přešli přes Lýbii, Tunisko, Alžír a Maroko a skrze Gibraltarský průliv vstoupili do Španělska.¹⁸ Dále cituji Manuela Cádize Cordobu, cikánského badatele, který tuto teorii prezentuje ve svých knihách: „Jejich [Cikánů] příchod do tehdejšího Španělska, kde vedle sebe existovaly tři kultury (muslimská, židovská a křesťanská), vyvolal překvapení. Pro muslimy bylo snadné je přijmout, neboť Cikáni už ovládali arabštinu a projevíli se jako vzdělaní a mírumilovní lidé.

Je třeba si uvědomit, že Cikáni, kteří se objevili na počátku 15. století na severu Španělska, nejsou totožní s těmi, kteří do země přišli z jihu. Ti první přišli do Španělska ze střední Evropy a rychle se usazovali po celém španělském regionu Kastílie a v Portugalsku, a až teprve mnohem později navázali kontakty s Cikány usazenými na jihu, kteří se od nich výrazně lišili.“¹⁹

K možnosti, že Cikáni do Španělska vstoupili také přes Gibraltarský průliv, se opatrně přiklání i někteří další badatelé a historici, neexistují však žádné dokumenty podporující teorii o triumfálním příchodu Cikánů plynně hovořících arabsky, jak je prezentována výše.

Historie cikánských skupin ve Španělsku – čtyři fáze vývoje

Sánchez Ortega představila ve své knize zajímavý model vývoje vztahů mezi španělskými Cikány a místní vládnoucí vrstvou, ve kterém rozděluje cikánskou historii na Iberském poloostrově do čtyř období.²⁰ Tento model převzala většina historiků a badatelů²¹ a pro jeho přehlednost a výstižnost s ním budu pracovat také.

Období putování neboli „zlatý věk“ (1425?-1499)

„Se svými chrty a koňmi, růženci a loutnami s dlouhým krkem, zlatými kruhy v uších a širokými klobouky, tady jsou kejklíři z Malého Egypta. Jejich ženy se halí do širokých pruhovaných šátků, prameny vlasů v barvě ostružin jim vykukují zpod orientálních turbanů, děti se světlými vlasy a tmavou pokožkou nesou zavěšené na zádech. Jsou tu Cikáni...pojdte blíž, představení začíná!...“ Takto popisuje zjevení Cikánů ve Španělsku Leblon.²²

Je nepochybné, že svým exotickým vzezřením a živelným projevem budili při svém příjezdu pozornost. Uměli velmi dobře využít vypjaté religiозní atmosféry tehdejšího Španělska a vydávali se za křesťanské poutníky, tvrdíce, že museli opustit svou zemi kvůli muslimským nájezdům, aby si uchovali víru.²³ Druhá verze zněla, že přišli do Španělska jako „poutníci, aby činili pokání kvůli zapření své víry“²⁴, k němuž se museli uchýlit někdy v

¹⁸ Cordoba, M. C.: Los gitanos en la historia y la cultura, Madrid, Actos de un congreso, 2002, str. 33

¹⁹ Cordoba, M. C.: Los gitanos en la historia y la cultura, Madrid, Actos de un congreso, 2002, str. 33

²⁰ Sánchez Ortega, M. H.: Entre la marginación y el racismo: Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 16

²¹ Gamella: Fernández, Leblon,...

²² Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 11

²³ Gamella, J. F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 33

²⁴ Sánchez Ortega, M. H.: Entre la marginación y el racismo: Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 18

minulosti, aby si zachránili holý život před tureckými hordami.²⁵ Jak říká Gamella: „Tento převlek používali v celém křesťanském světě a Fraser jej nazývá „velkou lstí“ (*un grand truco*) nebo fraškou.²⁶ Tehdy se považovalo za povinnost ujmout se poutníků a poskytnout jim pomoc na cestě. Během několika dalších desetiletí byli Cikáni dobře přijímáni a sklízeli ovoce pohostinnosti země, kde je jejich útek před „Turkem“ a následná kající pout' činili hodné soucitu v očích místních obyvatel, kteří Cikány vnímali jako směr pobožnosti, exotičnosti a vášně.“²⁷

Statut politických uprchlíků pronásledovaných z náboženských důvodů a kajících poutníků v jednom jim dokonce zajistil náklonnost a ochranu vysoce postavených křesťanských hodnostářů, včetně samotného papeže. Cikáni se na své pouti prokazovali papežskými bulami a průvodními dopisy. Pohodlně překračovali hranice a putovali od jednoho posvátného místa k druhému, aniž by se někde usadili. Byli poutníky v primárním smyslu slova: cestovatelé a cizinci.²⁸

Cikáni si zajistili přízeň nejen vysoce postaveného křesťanstva, zvláštní péče a pozornosti se jim dostávalo i od španělských králů a příslušníků aristokracie. Za spojením těchto dvou naprosto opačných pólů tehdejší společnosti zřejmě stály krása a svůdnost žen a talent mužů pro obchod s ušlechtilými koňmi.²⁹ Tehdejší aristokracie byla přitahována údajným urozeným původem Cikánů, jejich exotickým vzhledem, láskou pro hudbu a tanec, hrdým vystupováním a nespoutaným způsobem života. Jak ale říká Leblon, obě skupiny pojily i jiné, subtilnější vztahy: „Ve chvíli, kdy feudální řád tehdejšího světa spěje ke svému konci, existovaly zřejmě mezi Cikány a španělskou aristokracií i další skrytá spojení: pojetí svobody, vize světa a umění žít, které nástup buržoazního řádu odsoudí k zapomnění.“³⁰

Dochované písemné dokumenty z této epochy dosvědčují, že první skupiny cikánských středověkých „šlechticů“ byly španělskou aristokracií skutečně přijímány se všemi příslušnými poctami. Listina ze Zaragozy z roku 1425 popisuje velkorysé přijetí, kterého se Cikánům dostalo od Aragonského krále (*Rey de Aragón*). Z jeho rozkazu měla být Donu Juanovi de Egipto Menor a jeho skupině poskytnuta veškerá pomoc a zaopatření.³¹ Dalším dokumentem, který výstižně vykresluje jak sebe prezentaci cikánských urozených „kajících“ tak jejich přijetí španělskou šlechtou, pochází z andaluské provincie Jaén, kam roku 1462 došla ze severu Španělska skupina několika cikánských rodin.

„...Dvacátého druhého dne měsíce listopadu tohoto roku (1.462) přijela do města Jaén dvě hrabata, první jménem D. Tomás a druhý D. Martín, se sto dalšími osobami, muži, ženami, dětmi, svými sluhy a vazaly. Tento lid byl poražen a rozprášen Turky, a jak se zdá, po této porážce se zřekli naší víry, pročež po mnoho dní z vůle našeho Nejsvětějšího Otce putovali křesťanskými královstvími a provinciemi a činili pokání. Po svém příjezdu do města Jaén byli uctivě přijati Señorem Condestablem, který jim poskytl přístřeší a zahrnul je nejvyššími poctami.

²⁵ Viz Jaénský dokument

²⁶Gamella, J. F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 33

²⁷Gamella, J. F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 34

²⁸Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 15

²⁹Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 20

³⁰Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 22

³¹Fernández, L. M.: Pasado, presente y futuro del colectivo gitano, Pinos Puente, Excmo. Ayuntamiento de Pinos Puente, 2. vydání, 1999, str. 15

A po následujících patnáct nebo dvacet dní jejich pobytu je hojně obdarovával vším, co by mohli potřebovat, chlebem, vínem, masem, drůbeží, rybami, ovocem, slámou i pšenicí...³²

Señor Condestable Miguel Lucas de Iranzo je přijal jako sobě rovné, zajistil jim veškerou péči a zaopatření, pohostil je u svého stolu a při jejich odjezdu jim navíc věnoval vzácné látky a jiné dary a doprovodil je na půl míle od města Jaénu, jak bylo středověkým zvykem.

Po svém příjezdu si tedy Cikáni Španělsko podmanili, a i když se tu a tam objevují drobné stížnosti ohledně jejich pobuřujícího chování, v zásadě jsou považováni za autentické středověké šlechtice, kteří cestují po světě se svými rodinami a poddanými.³³

Výstižně charakterizuje tuto epochu a naše představy o ní Leblon: „Rajský stav předcházející vině, vpád vznešených cizinců pocházejících z tajemné země, fascinující lid kejklířů a kartátek, takový se jeví příchod Cikánů na západ Evropy na počátku 15. století. Toto nečekané ztělesnění Pohádek tisíce a jedné noci má bezpochyby mnoho co do činění s našimi dávnými sny. Stejně tak naše vize cikánského středověkého ráje je nahlížena skrze prizma romantismu: je to mýtus věčného tuláctví, svobody bez hranic, přírodního života bez omezení. Zdá se, že zlatý věk existoval, ale netrval příliš dlouho. Ve Španělsku od roku 1425 do roku 1499, sotva tři čtvrtiny století!“³⁴

Období vypovězení (1499 – 1633)

Tato středověká idyla ale netrvala věčně. S nástupem katolických králů³⁵ (Isabela Kastilská a Ferdinand Aragonský) postihly Španělsko značné změny, které se dotkly všech etnických a náboženských menšin obývajících v té době Iberský poloostrov, včetně španělských Cikánů. Katoličtí králové se ujali vlády nad Granadou, jediným zbývajícím maurským³⁶ městem ve Španělsku v roce 1492, když symbolicky i fakticky převzali klíče od Alhambry od posledního maurského vládce Boabdila. Tento manželský svazek, kterým zároveň došlo k územnímu spojení Španělska,³⁷ je ztělesněním nového pojetí státu: kulturně a nábožensky homogenní monarchie, vyjádřená přáním Koruny „vypovědět některé její nepohodlné obyvatele“.³⁸

Hned v roce 1492 donutili katoličtí králové ke konverzi či k odchodu místní Židy, z nichž většina se rozhodla opustit zemi. O sedm let později, 4. března 1499 přišli na řadu Cikáni – těm je nařízeno buďto se usadit a věnovat se známým řemeslům jako ostatní řádní

³² Původní španělský text převzat z Carriazo Arroquia, Mata, Juan de (ed.): *Hechos del Condestable don Miguel Lucas de Iranzo (Crónica del siglo XV)*, Madrid, nakladatel neuveden, 1940, str. 97, v Sánchez Ortega, M. H.: *Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos*, Madrid, Alianza Editorial 1986, str. 22

³³ Leblon, B.: *Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia*, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 16

³⁴ Leblon, B.: *Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia*, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 17

³⁵ Ve španělštině existuje pro tento manželský pár zvláštní označení: „Reyes Católicos“, tedy katoličtí králové. Pro jeho výstižnost jej budu v textu používat také.

³⁶ Pro Araby sídlící ve Španělsku je používáno označení „moros“, které se do češtiny překládá jako Maurové.

³⁷ Leblon, B.: *Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia*, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 22

³⁸ Sánchez Ortega, M. H.: *Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos*, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 19

poddaní nebo do šedesáti dnů opustit španělské království.³⁹ V případě neuposlechnutí tohoto nařízení byly jasně vymezeny tresty – při prvním porušení 100 ran bičem a následné vyhoštění ze země, při druhém prohrěšku proti královskému výnosu uříznutí uší a dva měsíce žaláře a při třetím celoživotní otroctví, archaická forma nucených prací.⁴⁰

O tři roky později, v roce 1502 se Isabela a Ferdinand rozhodli v rámci budování nábožensky jednotného státu vypořádat i s místní muslimskou menšinou, která dostala na vybranou podle osvědčeného receptu – konverze nebo odchod ze země.⁴¹

V roce 1453 Turci dobyli Konstantinopol a o 30 let později přišla do Španělska další vlna Cikánů. Ti již neaspirovali na urozený původ z Malého Egypta, nazývali se Řeky a také jejich vůdci se uchýlili k mnohem skromnějším titulům – mistr, pán, kapitán nebo prostě používali své jméno. V té době však již Španěle unavovalo rozdávat almužny „Egyptanům“ nebo „Řekům“, jejichž putování nemá konce, a tak byli Cikáni přijímáni stále hůře – pokud přece jen nějakou almužnu dostali, bylo to proto, aby co nejrychleji zmizeli z dohledu.⁴²

Šestnácté století zároveň přineslo soumrak svatých poutí, kdy: „...spirituální putování přinášející posvěcení a spásu jednotlivcům bylo nahrazeno novým kolektivním pojetím vykoupení, které bylo dosažitelné skrze každodenní práci s důrazem na pořádek a disciplínu.“⁴³ Cikáni však i nadále vzdorovali jakýmkoliv státním pokusům o proměnu v řádné poddané s trvalým bydlištěm a stálým pracovním poměrem v nějakém uznávaném oboru (tedy nikoliv předpovídání z karet, věštění z ruky nebo překupnictví koní). Atmosféra doby se ale radikálně změnila a tak místo urozených exotických kajícníků v nich nyní většina Španělů viděla příživnické tuláky.⁴⁴

Pronikavé změně postoje vůči Cikánům porozumíme, pokud věnujeme pozornost stížnostem a protestům, které „vzbudila přítomnost tohoto nepokojného lidu.“⁴⁵

V listinách z Cortes de Madrid⁴⁶ ze dne 19. března 1594 se můžeme dočíst o obviněních, jež vznesli dva členové tohoto shromáždění don Jéronimo de Salamanca y don Martín de Porras:

...v tomto království se pohybuje lid, který se nazývá Cikány, jejichž způsob života je tím nejpokleslejším z celého křesťanského světa, horší než barbarský, neboť jsou lidmi bez zákona, plní neřestí, bez naděje na spásu a působí skandál v naší zemi. Je to potulný lid, bez práce a řemesla, zloději, zrádci a vykladači karet...“

...Neuzavírají manželství v církvi a berou se příbuzní s příbuznými a ještě před sňatkem žijí jedni s druhými...nikdy nechodí ke zpovědi ani nepřijímají svátost, neznají faráře ani kněze a prosme Boha, aby nás za tyto veřejné hříchy nepotrestal...“⁴⁷

Po těchto vážných nařčeních představitelé Cortes de Madrid navrhuji drastické prostředky, „aby nezůstala žádná vzpomínka na tento lid.“⁴⁸ Chtějí oddělit ženy a muže,

³⁹ doktrína zvaná Granada y Medina del Campo vydaná v roce 1499, v Sánchez Ortega, M.H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 23

⁴⁰Sánchez Ortega, M. H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 23

⁴¹Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 22

⁴²Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 23

⁴³Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 22

⁴⁴Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 25

⁴⁵Sánchez Ortega M. H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, 1986, str. 2

⁴⁶ Královský poradní sbor tehdejšího Španělska, ve kterém zasedali šlechtici a vzdělanci. Předkládala králi návrhy ke schválení, viz Sánchez Ortega, M. H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 81

⁴⁷ Actas de la Cortes de Castilla, Madrid, 1877-1939, sv. 53, v Sánchez Ortega, M.H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 26

stanovit jim pevně vymezená místa pobytu a donutit je ke sňatku s místními rolníky, cikánské děti mladší deseti let odebrat rodičům a umístit je do sirotčinců, kde by byly převychovány v křesťanském duchu a následně předány do dobrých rodin jako učňové a služebné.

Zdá se, že tento ambiciózní projekt zastihl ostatní zástupce Cortes de Madrid poněkud nepřipravené a tak bylo hlasování odročeno až na 22. března, kdy návrh nezískal prakticky žádnou podporu. Byla tedy zvolena dvoučlenná komise, která měla nalézt léčbu na houževnatý vzdor Cikánů vůči jakýmkoliv státním zásahům omezujícím jejich svobodu pohybu a způsob života. Řešení oscillovalo mezi dvěma póly – všeobecným vyhoštěním a nuceným usazením. V roce 1603 vydal Filip III. doktrínu, v níž se přiklání k první tendenci, pouze změni dříve určené tresty – při porušení královského nařízení čekají muže od dvaceti do padesáti let doživotní nucené práce.⁴⁹

Proti Cikánům se zvedá stále větší vlna odporu. V roce 1619 přispívá svojí trochou do mlýna xenofobie také Sancho Moneda, profesor Písma Svatého na univerzitě v Toledu. Svoje výhrady vůči Cikánům formuluje v šesti základních bodech:

1./ Cikáni jsou špióni a zrádci; 2./ Jsou to povaleči a tuláci; 3./ Všechny Cikánky jsou prostitutky 4./ Cikáni kradou, co jim přijde pod ruku, dokonce i děti; 5./ Jsou to čarodějové, jasnovidci, kouzelníci a hadači; 6./ Jsou, a to všechno najednou: kacíři, pohané, modloslužebníci a nevěřící!⁵⁰

S těmito výtkami souhlasí i další učenci a politici – například Pedro de Villalobos (děkan Právnické fakulty na univerzitě v Salamance) nebo člen Cortes de Madrid Juan de Quiñones, který ke klasickým obviněním – krádeže dětí a jejich prodej Arabům do severní Afriky, nemravnému chování atd., přidává ještě několik senzačních údajů, získaných pomocí tortury, které se týkají sexuální nevázanosti a kanibalismu.⁵¹

Moncada a Quiñones shodně konstatují, že Cikáni jsou tuláci a pobudové, nic než spodina společnosti. Jak tvrdí Leblon, objevuje se v tomto období nová tendence - popřít existenci Cikánů jako specifické etnické skupiny a ztotožnit je s běžnými tuláky a pobudy. To by bylo daleko snadnější nebyt jejich jazyka a typického vzhledu a oděvu, pročež je nutné tyto charakteristické cikánské rysy eliminovat. Pak bude jejich asimilace jednoduchá a efektivní.

Představitelé státu v čele s Filipem IV. si také uvědomili, zvláště poté, co byli k odchodu donuceni i Maurové a země se ocitla ve vnitřní krizi díky drastickému snížení počtu obyvatel, že politika vyhošťování je nadále neudržitelná a rozhodli se uplatnit novou strategii.

⁴⁸ Actas de la Cortes de Castilla, Madrid, 1877-1939, sv. 53, v Sánchez Ortega, M. H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los Gitanos, Madrid, Alinza Editorial, 1986, str. 26

⁴⁹ Sánchez Ortega, M.H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, Alianza Editorial, 1986, str. 26

⁵⁰ Moncada, Sancho de: Restauración política de España, y deseos públicos, Madrid, nakladatel neuveden, 1619 v Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 32

⁵¹ Quiñones, Juan de: Discurso contra los gitanos, Madrid, 1631, v Leblon, B.: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 32

Období nucené asimilace (1633 – 1783)

Doktrína vydaná Filipem IV. v roce 1633 zakazuje Cikánům nazývat se Cikány (užívání tohoto označení bylo všeobecně zapovězeno), kočovat, používat svůj jazyk, oblékat se tradičním způsobem, věnovat se cikánským zpěvům a tancům a nařizuje jim provozovat pouze uznávaná řemesla nebo najít si pána, kterému budou sloužit.

Vyvstal tak problém, jak pojmenovat nepojmenovatelné. Cikáni se tedy od nynějška nazývají *castellanos nuevos* (noví Španělé) podle vzoru *crístianos nuevos* (noví křesťané), což bylo označení používané pro konvertované Židy.⁵²

Za těmito ustanoveními se skrýval záměr využít Cikány jako levnou námezdní sílu španělského venkova. Zdá se však, že i tato opatření se mýjela s účinkem, velká většina Cikánů nadále kočovala a odmítala se usadit a přijmout státem doporučená zaměstnání.⁵³

Ve snaze alespoň nějakým způsobem kontrolovat romskou populaci nařídil Karel II. v roce 1695 provést sčítání obyvatel cikánského původu, kteří měli uvést svá jména a příjmení, stejně jako nacionále svých partnerů a dětí, dále zaměstnání, kterému se věnují a také počet zbraní, zvířat a domů, jež drží ve vlastnictví. Cikáni byli nuceni se k tomuto sčítání dostavit do třiceti dnů od jeho vyhlášení pod pohrůzkou vysokých trestů (sto ran bičem pro ženy, šest let nucených prací pro muže, vyhoštění). V ustanovení vydaném Karlem II. se dále Cikánům zakazuje účastnit se trhů a směnných obchodů, držet zbraně a koně a obývat čtvrti oddělené od ostatního obyvatelstva.⁵⁴

S nástupem královské dynastie Bourbonů se podmínky života španělské cikánské populace mírně zlepšily. Tato epocha byla charakterizována snahou přidělit všem Cikánům přítomným v království konkrétní bydliště a jasně vymezené povolání.

Filip V. vydal v roce 1717 nové nařízení, jehož součástí bylo další sčítání lidu provedené podle vzoru předcházejícího censu včetně hrozících trestů při odmítnutí nebo zanedbání účasti, jedinou novotou bylo, že přesně stanovil a vyjmenoval města a vesnice, kde se Cikáni musí usadit. Mnoho cikánských rodin tak bylo nuceno opustit své prostředí a přemístit se do státem určených lokalit, což často znamenalo náročné přesuny a ztrátu pracovních příležitostí.

Nejbolestnější a nejdrastičtější etapa v historii španělských Cikánů však přišla s nástupem Ferdinanda VI. Neúspěch dosud používaných strategií, jejichž cílem bylo učinit z Cikánů řádné poddané a nový politicko-ekonomický směr, kterým se Evropa ubírala v 18. století, inspirovaly markýze de la Ensenada a dalšího politika té doby Bernarda Warda, k „radikální myšlence vyhlazení cikánské rasy“. Jak říká Teresa San Román: „Osmnácté století přineslo mnoho skvělých věcí, ale ne pro lidi na okraji společnosti. Chudý a vyloučený ze společnosti, vzpomeňme ještě jednou Foucaulta, přestává být jednou provždy šťastným a sestupuje do kategorie neschopných, hloupých a líných: jestliže nevládne světu, je to proto, že se neodvažuje nebo nechce. A proto také porušuje společenskou smlouvu. Nejenže je tedy chudý, protože chce, navíc je to zrádce. Pro Cikány přináší ideologie druhé poloviny 18. století další nevýhodu, neboť národní stát vyžaduje nejen narození nebo místo pobytu k získání občanství, ale také identifikaci s tímto státem, etnické kořeny a přijetí kultury, která je základem státu.“⁵⁵ A těchto bodech Cikáni jasně selhávají.

⁵²Leblon, B.: *Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia*, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 22

⁵³San Román, T.: *La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos*, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997, str. 34

⁵⁴Leblon, B.: *Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia*, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 35

⁵⁵San Román, T.: *La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos*, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997, str. 37

Tricátého července 1749 byl tedy vydán příkaz k zatčení všech Cikánů, mužů, žen i dětí a jejich odeslání do vězení nebo na nucené práce. Akce byla připravována dlouho předem a Sánchez Ortega popisuje její průběh v Carmoně, kde bylo díky předchozí státní politice soustředěno velké množství cikánských rodin.

„V pět hodin ráno se v domě místního soudce sešli představitelé obce a byl přečten královský rozkaz. V ulicích obývaných cikánskými rodinami bylo rozmístěno padesát vojáků, kteří uzavřeli všechny únikové cesty. Vojáci poté vpadli do domů a vytáhli jejich obyvatele na ulici, zavírajíc za nimi na klíč. Děti mladší sedmi let byly ponechány s matkami a odeslány do vězení a odrostlejší chlapci a dívky byly odvezeny společně s muži na nucené práce.“

Toto drastické opatření však v závěru zasáhlo pracující a nejvíce integrovanou část cikánské populace, usazenou v obcích, do kterých byli vykázáni, neboť kočující Cikáni se vymykali veškeré kontrole. Deportace probíhaly po celém Španělsku až do konce září, avšak vzápětí po dopravení zatčených Cikánů na místo určení se ukázalo nemožné udržet tento represivní aparát v chodu a král byl nucen 28. října deklarovat jejich svobodu. Situace se tak vymkla kontrole a vypukl chaos: zatímco v jednom městě probíhalo masivní zatýkání, v dalším byli Cikáni hromadně propouštěni, někde se dokonce místní starostové postavili proti odvedení místních Cikánů mnohdy žijících v manželských svazcích se Španěly a Španělkami.⁵⁶

Ferdinand VI. nakonec prohlásil, že mu šlo o uvěznění pouze těch „špatných a hanebných“ a všichni ostatní budou propuštěni, rodiny znovu sjednoceny a jejich bývalé vlastnictví navráceno. Následky však byly katastrofální. Trvalo léta, než byli osvobozeni všichni zatčení. Mnoho Cikánů přišlo o život, zdraví nebo o veškerý majetek, další se vrátili ke kočovnému způsobu života, jiní začali žebrot nebo se přidali k loupeživým bandám. Tento počín vyvolal nejzávažnější a nejviditelnější krizi mezi Cikány a Španěly během celé historie jejich společného soužití.

Situace byla tak napjatá, že dokonce donutila představitele státu započít kampaň ve prospěch Cikánů, v nichž byli vykresleni jako mírumilovný a přátelský lid. K výrazné změně politiky ohledně cikánské otázky však dochází až o několik let později, s nástupem Karla III. na španělský trůn v roce 1783.⁵⁷

Období integrace a rovnosti před zákonem (1783 – současnost)

Karel III. zdědil po svém předchůdci nelehký úkol, vyřešit jak problém několika tisíc Cikánů dosud zadržovaných ve věznicích, tak se postavit k otázce cikánské populace obecně. Rozhodl se k vpravdě revolučnímu kroku – v zákonu vyhlášeném v roce 1783 ustanovil, že:

- Cikáni jsou španělští občané.
- Je zakázáno používat označení *gitano* stejně jako *castellano nuevo*, neboť všichni jsou si rovni.
- Děti musí ve věku čtyř let zahájit povinnou školní docházku, aby si osvojily základní poznatky a vzdělaly se v křesťanské nauce. V případě, že rodiče nebudou schopni uhradit náklady spojené se vzděláním, převezmou za ně poplatky městské úřady. Pokud

⁵⁶ Sánchez Ortega, M. H.: Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, Madrid, 1986, str. 56

⁵⁷ San Román, T.: La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997, str. 42

ovšem rodiče nezajistí pravidelnou docházku dítěte do školy, jsou úřady oprávněny je odebrat a vychovávat je odděleně od rodičů.

- Cikáni si mohou svobodně zvolit místo pobytu, s výjimkou královských rezidenčních měst, která mají v rámci Španělska výjimečný statut.
- Zároveň se mohou rozhodnout pro jakékoliv povolání, s výjimkou nečestných nebo nepoctivých, nebo těch, která by jim nezabezpečila možnost vést spořádaný život
- Od této chvíle mají právo na ošetření nemocných a postižených
- Jestliže jim cechy zabrání ve vstupu do obce nebo se obce postaví proti jejich usídlení, budou potrestány. Žádný soudní dvůr nesmí odmítnout vyslyšet Cikána proto, že je Cikán.
- Španělé, kteří budou klást překážky integraci Cikánů, budou potrestáni. Jsou stanoveny rozdílné tresty pro šlechtu a poddané a jestliže se jedná o duchovního, bude souzen Církevním tribunálem.
- Je vyhlášena amnestie. Všem, kteří se dostaví před soudní tribunál do lhůty dvou měsíců, budou odpuštěny předchozí přestupky proti zákonu.⁵⁸

Cikáni však výměnou za svou rovnost před zákonem musí splnit následující podmínky:

- Nesmí užívat svůj jazyk a tradiční oděv.
- Nesmí praktikovat cikánské zvyky či chovat se způsobem, kterým by se odlišovali od ostatních obyvatel.
- Musí opustit kočovný způsob života a věnovat se stálému zaměstnání

Cikáni, kteří se nepodřídí těmto ustanovením do devadesáti dnů od jejich vyhlášení, budou potrestáni a oceňováni. Při druhém přestoupení zákona se vystavují hrozbě trestu smrti

Španělsko se však samozřejmě pod vlivem těchto nařízení nezměnilo ze dne na den v ráj tolerance a příkladného občanského soužití. Nadále probíhalo pronásledování Cikánů a oni sami nebyli schopni plnit daná ustanovení, zejména ohledně školní docházky dětí a stálého zaměstnání.⁵⁹

Přesto se však jednalo o nesmírný pokrok – od roku 1783 nebyl vyhlášen žádný nový zákon či opatření otevřeně namířené proti Cikánům. S novou konstitucí vydanou v roce 1812 se ještě upevňují a rozšiřují práva Cikánů jako plnoprávných občanů státu. Přesto se však jednalo spíše o teoretické uznání, které se rozcházelo se skutečným stavem věcí.

Jak říká Gamella: „Nejlepší obecné přehledy historie španělských Romů (Leblon, 1985, Sánchez Ortega 1977, 1986) se uzavírají v 19. století, což poukazuje na nedostatky našich historických znalostí této menšiny a způsobu jejího života, ale také společenských odpovědí, jež vyvolala přítomnost Romů mezi námi...“⁶⁰

Ani dvacáté století nepřineslo výrazné zlepšení postavení cikánské menšiny. Během Druhé Republiky v roce 1933 byl vydán zákon zvaný *Ley de Vagos y Maleantes* (Zákon proti povalečům a příživníkům), který byl používán proti Cikánům. V roce 1942 byla Národní garda instruována, aby sledovala cikánskou populaci se zvýšenou ostražitostí.

⁵⁸San Román, T.: La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997, str. 45

⁵⁹San Román, T.: La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997, str. 45

⁶⁰Gamella, J. F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 37

Po skončení druhé světové války vydal Francisco Franco zákon, ve kterém prohlásil španělštinu za jediný uznávaný jazyk a zakázal používání všech ostatních.⁶¹

Po roce 1977, kdy nové politické poměry přinesly demokracii a decentralizaci španělského státu, Cikáni konečně dosáhli, přinejmenším z právního hlediska, plného občanského statusu. Kromě toho došlo ke zřetelnému zlepšení jejich přístupu ke zdravotní péči, vzdělání a bydlení, které se však neobešlo bez rezistence a konfliktů se skupinami majoritní populace. Významné části této menšiny však stále trpí segregací a marginalizací, které jsou dnes nápadné zejména ve slumech, jež byly, často na základě veřejné iniciativy, vytvořeny na perifériích řady španělských měst. Nápadný je zároveň i rozpor mezi vyzdvihováním některých Cikánů v oblasti umění a zábavního průmyslu a předsudky a diskriminací, kterými většina Cikánů trpí v každodenní interakci s *payos*.⁶²

⁶¹San Román, T.: La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997, str. 58

⁶²Martin, E. - Gamella, J. F.: Marriage practices and ethnic differentiation: The case of Spanish Gypsies (1870-2000), *The History of the Family*, Granada, Junta de Andalucía, 2005, str.45-63.

Přehled královských nařízení týkajících se cikánské populace vydaných v letech 1499 - 1783

Rok vydání Autor	Znění	Tresty
<u>1499</u> <u>Katoličtí králové</u>	Vypovězení všech Cikánů (<i>egipcianos</i>) ze země, nejpozději do 60 dnů. Vyjmuti z tohoto nařízení budou pouze ti, kteří se usadí aby se věnovali známým řemeslům, obdělávali půdu nebo sloužili pánům.	-100 ran bičem a následné vypovězení ze země, - uříznutí uší a 60 dní vězení - doživotní otroctví
<u>1539</u> <u>Karel I.</u>	Zůstává v platnosti znění zákona z roku 1499, změněny jsou pouze tresty.	Všichni muži a chlapci mezi 20-50 lety budou odesláni na nucené práce
<u>1586</u> <u>Filip II.</u>	Znovupotvrzuje znění zákona vydaného katolickými králi.	
<u>1619</u> <u>Filip III.</u>	Nařizuje Cikánům usadit se v obcích s počtem obyvatel vyšším než tisíc osob, pokud neuposlechnou, do šesti měsíců musí opustit zemi.	Trest smrti nebo nucené práce
<u>1633</u> <u>Filip IV.</u>	Uplatňuje novou strategii - nucenou asimilaci. Zakazuje používat tradiční oděv, jazyk, věnovat se tancům a zpěvu a pracovat v neschválených oborech.	200 ran bičem, 6 let nucených prací

<u>1695</u> <u>Karel II.</u>	Provedeno sčítání obyvatel cikánského původu.	V případě odmítnutí účasti na sčítání lidu: muži 6 let nucených prací, ženy 100 ran bičem, vyhoštění
<u>1717</u> <u>Filip V.</u>	Nové sčítání lidu, jsou určeny oblasti, kde se Cikáni smějí usadit.	Tresty za neúčast na sčítání lidu zůstávají stejné
<u>1727, 1732 a 1738</u> <u>Filip V.</u>	Znovuobnovení nařízení z roku 1717.	Tresty se nemění
<u>1749</u> <u>Ferdinand VI.</u>	Všichni Cikáni měli být zatčeni a vsazeni do vězení nebo odesláni do do dolů a na nucené práce.	
<u>1783</u> <u>Karel III.</u>	Cikáni jsou prohlášeni plnoprávními španělskými občany. Musí se však vzdát svého jazyka, tradičního oděvu a zvyků, najít si stále zaměstnání a zajistit svým dětem školní docházku.	Ocejchování, trest smrti

Cikáni v Granadě: čtvrť Sacromonte

Granada se nachází v jihošpanělské provincii Andalusie, na úpatí pohoří Sierra Nevada a v blízkosti Středozemního moře. S přibližně 180 000 obyvateli je po Seville druhým největším městem provincie. Díky své strategické poloze byla po staletí místem střetávání mnoha civilizací a také proto se jí přezdívá „město tří kultur“ – křesťanské, židovské a arabské. První cikánské skupiny přišly do Granady na přelomu 15. a 16. století a po nezbytném nátlaku ze strany státu se vzdaly kočovného způsobu života se usadily ve čtvrti dnes nazývané Sacromonte.

Čtvrť Sacromonte

Čtvrť Sacromonte se rozkládá v půlkruhu na svahu kopce San Miguel, ohraničena údolím řeky Darro a Alhambrou, arabskou čtvrtí Albayzín a klášterem Abadía del Sacromonte. Je situována ve východním výběžku Granady, podél bývalé silnice na Guadix, která se dnes nazývá Camino del Monte.⁶³ Původně se jednalo o městskou periferii, dnes však tvoří integrální součást granadského historického centra.⁶⁴ Nachází se na prominentním místě, které spojuje nevšední krajinnou i architektonickou krásu. Z velké části je tvořena jeskyněmi vyhloubenými do skály podél vrchu San Miguel a v údolí řeky Darro.

Jeskyně jsou nabíleny vápnem a jejich oslnivě bílá barva zdůrazněná prudkým sluncem ostře kontrastuje s načervenalými a tmavě okrovými odstíny okolní půdy. Scénu doplňují typické suchomilné subtropické rostliny – agáve, trpasličí palmy a opuncie, které dodávají Sacromonte silný nádech exotiky.

Čtvrť je rozdělena hlavní dopravní tepnou Camino del Monte, která zůstává jedinou přístupovou cestou pro městskou hromadnou a automobilovou dopravu, zbytek komunikací tvoří úzké vyšlapané stezky vedoucí k jednotlivým jeskyním, které jsou přístupné pouze pro pěší osoby nebo zvířata (osli, koně), na Sacromonte dodnes hojně využívaná k přepravě osob i nákladů.

Jeskyně – geografické podmínky

Jeskyně tvoří 87% obytných jednotek v této čtvrti, dalším typem bydlení, které se zde vyskytuje jsou jedno- až dvoupatrové domky postavené v typickém andalusko-arabském stylu.⁶⁵

Vznik těchto „troglodytních obydlí“, jak jeskyně nazývá Maurel⁶⁶, je odvislý od ideálních přírodních podmínek, které úpatí hory *San Miguel* nabízí. Masivní slepencové vrstvy nanesené řekami *Beiro*, *Darro* a *Genil* poskytují vynikající podklad k vyhloubení jeskyní, neboť jsou dostatečně měkké, aby při hloubení nekladly přílišný odpor a zároveň tak konzistentní, že při zachování určitých podmínek nehrozí jeskyním zřícení. Při jejich hloubení je využito sklonu a členitosti okolního terénu a také orientace vzhledem ke slunci, takže

⁶³ viz. mapa Granady v Přílohách

⁶⁴ Maurel, J. B.: *Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 254

⁶⁵ Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 44

⁶⁶ Maurel, J. B.: *Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 254

dochází k soustředění jeskyní v několika pásmech stupňovitě nad sebou s vchodem obráceným směrem na jihovýchod či jihozápad, aby bylo maximálně využito slunečního svitu během celého dne, ovšem bez jeho nežádoucích účinků. Dvě až tři jeskyně jsou buďto seskupeny kolem menšího plácku vysekaného do skály, kam také ústí vchodové dveře, anebo jsou vyhloubeny podél stezky v řadě vedle sebe se samostatnými vchody.⁶⁷

Jeskyně se tedy seskupují do prstenců v místech, která nabízejí nejvýhodnější terénní a sluneční podmínky a plochy mezi nimi zůstávají nezastavěné, zarostlé bujnou vegetací. Sacromonte tak lze rozdělit do třech hlavních sektorů, ve kterých se soustřeďují jeskynní obydlí:

- a) Nejstarší a nejzaldněnější část, která zahrnuje lokality *Camino del Monte*, *barranco de los Naranjos*, *barranco de los Negros* a *Puente Quebrada*
- b) Část zvaná *San Miguel*, mladší a modernější jeskynní urbanizace umístěná na hřebetě vrchu *San Miguel*
- c) Část zvaná *Barranco del Abogado*, která se nachází na pravém břehu řeky Darro⁶⁸

Uvnitř jeskyně se udržuje po celý rok stále stejné mikroklima, což je zejména v horkém granadském létě, kdy teploty vystupují až na 40°C, nesporná výhoda. Naprostá většina dnes obydlených jeskyň má zavedený elektrický proud a vodovod, takže pokud jsou dobře udržovány a odvětrávány, jedná se o zcela plnohodnotné a komfortní bydlení. Fasády jeskyní stejně jako vnitřní stěny jsou nabíleny vápnem, které plní zpevňující a dezinfekční funkci, odolává dobře vlhkosti a rozjasňuje interiér jeskyně. Jednotlivé místnosti jsou obvykle vyhloubeny za sebou nebo vějířovitě vedle sebe, přičemž z prvního pokoje se vstupuje do všech ostatních.⁶⁹

Jeskyně – historie osídlení

S jeskynním typem bydlení se můžeme se setkat po celém Španělsku, ale nejvíce se rozšířil na jihovýchodě země.⁷⁰ Jeskyně využívané k bydlení jsou běžnější na andaluském venkově, pouze v Granadě se nacházejí v tak hojném počtu i v rámci historického centra města (v roce 1950 tvořily obývané jeskyně 11.3% z celkového počtu městských bytových jednotek).⁷¹

Počátky jeskynního bydlení v Granadě jsou nejasné, neboť neexistuje téměř žádná dokumentace. Maurel je klade na přelom 15. a 16. století, kdy se Cikáni objevili v Granadě jako součást armády katolických králů, jimž sloužili jako řemeslníci (kováři, hrnčíři, apod.). Přítomnost Cikánů v Granadě je poprvé písemně zdokumentována v Královském opatření vydaném na naléhání granadského arcibiskupa císařem Karlem V. 16. listopadu 1532, v němž se Cikánům nařizuje, aby přestali obtěžovat Maury, mezi kterými se usadili, našli si vlastní pozemek vhodný k usídlení a věnovali se řemeslům jako ostatní řádní poddaní, nebo aby opustili království.

Cikáni se tedy usídlili v sousedství arabské čtvrti (*morería*), na svahu hory San Miguel, ve které vyhloubili první jeskyně. Není však jisté, zda se Cikáni rozhodli usadit se na této odloučené výspě Granady z vlastní vůle, anebo na nátlak místních občanů, kteří si přáli izolovat je v tzv. *gitanería* („cikánovna“), jak bylo v té době běžné. Maurel tvrdí, že se pro

⁶⁷Maurel, J. B.: *Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 256

⁶⁸J. B. Maurel: *Geografía Urbana de Granada*, 1988, str. 256

⁶⁹Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 45

⁷⁰J. B. Maurel: *Geografía Urbana de Granada*, 1988, str. 253

⁷¹Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 46

tento způsob bydlení rozhodli sami a zřejmě proto, že jim připomínal jejich kočovnou minulost a také pro nesporné výhody, které jeskyně poskytují v proměnlivém granadském podnebí.⁷²

V roce 1595 byly v hoře San Miguel objeveny tzv. Svaté jeskyně (*Cuevas Santas*) s ostatky prvních granadských křesťanů⁷³, což bylo bráno jako příznivé znamení a čtvrť, která se od tohoto nálezu začala nazývat Sacromonte (Svatá Hora), se rychle rozrůstala.⁷⁴

V dochovaných pramenech popisujících Granadu 16. a 17. století se nicméně o sacramontských jeskyních neobjevují žádné zmínky. Důvodem byla zřejmě chudoba a špatné podmínky života tamějších obyvatel, kvůli kterým o nich místní kronikáři ve svých líčeních pomlčeli. Až v 18. století se v knize zvané *Libro de las Respuestas Generales del Catastro del Marqués de la Ensenada* (Kniha všeobecných záznamů katastru markýze de la Ensenada)⁷⁵, výše zmiňovaného spoluautora „plánu vyhlazení cikánské rasy“⁷⁶, existuje záznam o existenci asi 300 jeskyň vyhloubených na pravém břehu řeky Darro. Nebyly však nalezeny žádné dokumenty, které by osvětlily, zda tento drastický projekt nějakým způsobem postihl i granadskou cikánskou populaci.

Další zmínky o Sacromonte se objevují až v 19. století, kdy byla Granada objevena spisovateli a cestovateli ovlivněnými romantismem (Washington Irving, H. D. Inglis, Richard Ford, Charles Davillier, T. Gautier), kteří byli fascinováni pitoreskním vzhledem čtvrti a nespoutaným způsobem života jejích obyvatel.⁷⁷

V padesátých letech 20. století došlo k náhlému nárůstu počtu obývaných jeskyní, jež podle urbanistických záznamů granadské radnice způsobilo přistěhování venkovských rodin z oblastí Almería, Murcia, Baza a Guadix, kde byl tento způsob bydlení velmi rozšířený a Cikáni se mu tedy snadno přizpůsobili i v Granadě.⁷⁸

Později se počet obyvatel ustálil a k další prudké změně došlo roku 1962, kdy čtvrť postihly ničivé povodně. Ty zasáhly značnou část Sacromonte, zejména jeskyně vyhloubené na úpatí svahu byly zcela zatopeny a mnoho z nich se zřítilo. Neobyvatelnými se staly i jeskyně, které náporu vody odolaly, neboť také těm hrozilo nebezpečí zřícení. Nejpostiženější zóny Sacromonte byly evakuovány a obyvatelé rozmístěni do provizorních prostor v různých částech města, mimo jiné do bývalého cukrovaru Santa Juliana nebo městského strojového parku.⁷⁹

Bylo však nutno řešit problém, kde nastálo ubytovat rodiny, které přišly o střechu nad hlavou a granadská radnice se rozhodla postavit ve čtvrti Polígono de Cartuja několik sociálních domů. Tím, že dala přednost vybudování nových bytů před obnovením a rekonstrukcí sacramontských jeskyň, odsoudila tuto čtvrť k živoření a drastickému úbytku obyvatel.

V roce 1963 se povodně opakovaly a obyvatelé byli opět rozmístěni po celém městě i mimo něj (bývalé mrazírny v Sierra Nevada, letištní hangáry ve vesnici Armilla). Tentokrát granadská radnice zareagovala postavením 850 prefabrikovaných domků v oblasti zvané la Virgencica a sociálních domů ve čtvrti La Chana. V důsledku povodní a následného přidělování městských sociálních bytů v různých částech města došlo k rozdrobení granadské cikánské populace do té doby soustředěné na Sacromonte. Zejména v oblasti Polígono de

⁷²Maurel, J. B.: *Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 198, str. 253

⁷³Viz pout' sv. Cecilia

⁷⁴*Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 253

⁷⁵Archivo Municipal v Maurel, J. B.: *Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 254

⁷⁶Viz kapitola Španělští Cikáni

⁷⁷Maurel, J. B.: *Geografía Urbana de Granada*, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 254

⁷⁸Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 46

⁷⁹Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 47

Cartuja a La Chana došlo ke vzniku tzv. „zonas marginadas“, tedy „deprivovaných oblastí“, v podstatě ghett, neboť přesídlení Cikáni se neuměli nebo nebyli ochotni přizpůsobit se novým životním podmínkám, ani dobře nakládat s byty, které jim přiděleny.

Konečný počet osob postižených povodněmi se vyšplhal na 12.012 a počet provizorně ubytovaných rodin dosáhl 2.700. Tyto rodiny přežívaly v dočasně přidělených ubytovnách minimálně pět let, do doby než byly vybudovány první byty ve čtvrti Polígono de Cartuja. Až do roku 1982, kdy byly přemístěny poslední rodiny, se odehrával život těchto lidí ve svízelných podmínkách na hranici bída.

Jak vypráví Rafael, Cikán, který prošel touto situací: „...Bydleli jsme na úpatí San Miguel a když nás odtud vystěhovali, prošli jsme několika ubytovnami a pak nás přemístili do la Virgencica; neměli jsme oblečení a štěnice nás žraly zaživa. Záchody, které sdílelo několik domácností dohromady, byly podmáčené, žili jsme uprostřed splašků, zápach byl nesnesitelný... až nakonec nám dali tenhle domeček, teď už jsme na tom dobře...“⁸⁰

Podle výsledků posledního sčítání lidu provedeného v roce 1981 žilo tehdy na Sacromonte 534 osob. Drastický úbytek obyvatel je zřejmý, porovnáme-li údaje s výsledky z roku 1960 – tehdy obývalo Sacromonte 6.784 lidí⁸¹. V současné době se zdá, že počet obyvatel této čtvrti mírně vzrůstá, je to však dáno spíše příchodem cizinců, které přitahuje exotičnost Sacromonte a bydlení zdarma v některé z opuštěných jeskyň. Tito noví obyvatelé pocházejí z nejrůznějších koutů světa (od Polska po Japonsko) a není bez zajímavosti, že několik jeskyň na Sacromonte obývá i početná česká komunita, proslulá zejména výrobou a distribucí pervitinu.

Tabulka: Počet obývaných jeskyní ve čtvrti Sacromonte:⁸²

Rok	Počet obývaných jeskyní
1900	660
1950	3.862
1960	1.350
1981	159

⁸⁰ Kolektiv autorů: Antropología urbana de los gitanos de Granada, Granada, Ayuntamiento de Granada, 1987, str. 42

⁸¹ Kolektiv autorů: Antropología urbana de los gitanos de Granada, Granada, Ayuntamiento de Granada, 1987, str. 42

⁸² Kolektiv autorů: Antropología urbana de los gitanos de Granada, Granada, Ayuntamiento de Granada, 1987, str. 41

Typy jeskyní

Maurel rozděluje granadské jeskyně do čtyř hlavních skupin podle účelu, k jakému jsou využívány a podle profilu jejich obyvatel. Zaměřím se zejména na typ, který nazývá *cueva-espectáculo*, tedy jeskyně pro představení, ale zmíním se také o ostatních druzích, neboť podávají zajímavý obraz složení cikánské sacramontské populace.⁸³

Jeskyně určené pro představení, také nazývané *tablaos*, jsou téměř výlučně situovány podél hlavní sacramontské tepny Camino del Monte, což je jediná část této čtvrti snadno přístupná cizincům. Jeskyně v této lokalitě jsou většinou seskupeny po dvou a jsou vybudovány na privilegovaných místech Sacromonte s výhledy do kraje a na maurský palác Alhambra, čímž je zajištěna větší turistická přitažlivost. Před jeskyní určenou k představení je obvykle vybetonované prostranství, které k ní usnadňuje přístup a někdy je také využíváno k venkovním flamencovým slavnostem.

Interiér je obvykle tvořen dvěma místnostmi vyhloubenými za sebou, z nichž první je určena k představení. Je vybavená židlemi, rozmístěnými podél stěn, ponechávajíc tak prostor uprostřed místnosti, kde se odehrává samotné vystoupení. Hudebníci a zpěváci jsou usazeni společně mezi návštěvníky, takže zbývá dostatek místa pro účinkující tanečníky a tanečnice, kterých může být až dvanáct. Jeskyně je pečlivě vybílená vápnem a stěny jsou ozdobeny předměty z mědi a keramiky (talíře, hrnky, pánve), fotografiemi význačných osobností flamenca, či jiných významných osob, které navštívily flamencové vystoupení a nezbytným obrázkem *Virgen de las Angustias*, patronky Granady.⁸⁴ Za první místností se většinou nachází další pokoj, který je přes den využíván k odpočinku a v noci slouží jako ložnice. Někdy je před samotnou jeskyní vybudované předsálí nebo patio s barem, kde se flamencoví umělci připravují na vystoupení a turisté mohou občerstvit.

Pokud flamencový showbusiness dobře prosperuje, majitel obvykle zakoupí i vedlejší jeskyni a navíc nad nimi postaví další patro, které ovšem slouží k soukromému rodinnému životu Cikánů. Vrchní patro je většinou plnohodnotný byt, s kuchyní, obývacím pokojem, příslušenstvím a početnými ložnicemi, které obývá rozvětvená cikánská rodina. Mezi oběma patry je obvykle vybudována terasa, kam se vstupuje po schodech a odkud se vchází do bytu v horním patře.

Druhým typem je podle Maurela obytná jeskyně, jejímž typickým obyvatelem je průmyslový dělník s rodinou. Je většinou velmi jednoduše a skromně zařízená, s kuchyní na propan-butan či petrolej, takže není nutný komín a několika ložnicemi.

Do třetí skupiny Maurel zařazuje jeskyně obývané zemědělci, většinou sezónně najímanými na práci v okolí (sběr oliv, česání ovoce, vinobraní), jejichž jeskyně jsou typické přídatnými otvory vyhloubenými pro domácí zvířata (prasata, kozy, slepice). Samotná obytná část je typická svým vějířovitým uspořádáním.

Čtvrtým typem jsou jeskyně charakteristické svým zuboženým stavem, obsazené nejchudší vrstvou granadských obyvatel i cizinců, mnohdy se jedná jen o úzké a mělké otvory do skály, nevybílené a zanedbané, kde lidé často žijí společně se zvířaty.⁸⁵

⁸³Maurel, J. B.: Geografía Urbana de Granada, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 257

⁸⁴ viz. fotografie v Přílohách

⁸⁵ viz. schémata různých typů jeskyň v Přílohách, převzato z Maurel, J. B.: Geografía Urbana de Granada, Granada, Universidad de Granada, 1988, str. 255

Rodina a příbuzenství v rámci cikánské skupiny na Sacromonte

Z 534 osob žijících na Sacromonte se při posledním sčítání lidu v roce 1981 jako *gitano* zapsalo 211 lidí, tedy menšina místních obyvatel.⁸⁶ Přesto však Cikáni zůstávají nejvýraznější skupinou obývajícím zdejší jeskyně.

Cikáni narození na Sacromonte se cítí s touto čtvrtí velmi spjati a nazývají ji familiérně „El Monte“ („Kopec“). S tím také souvisí to, že naprostá většina jeskyň je ve vlastnictví svých obyvatel, kteří ji buďto zdědili anebo koupili od svých příbuzných či známých. Pouze malá část jeskyň se pronajímá a to zejména cizincům, nikoliv rodinným příslušníkům. Mnoho jeskyň je však dnes opuštěných a ty volně obsazují nově příchozí, buď nastálo, nebo na krátký čas svého pobytu v Granadě, takže dnes je Sacromonte poměrně populární místo k bydlení hlavně díky možnosti získat „byt“ zdarma.

Podle průzkumu provedeného granadskou radnicí v roce 1981 dotazníkovou metodou (z 37 cikánských rodin tehdy obývajících Sacromonte se ho zúčastnilo 31) se 87% obyvatel vyjádřilo, že jejich rodina „El Monte“ obývá „odjakživa“, zbytek se přistěhoval do čtvrti v padesátých letech 20. století. Od povodní tedy nepřibyla žádná nová cikánská rodina.

Třicet sedm rodin žijících na Sacromonte náleží do 21 odlišných rodových linií, přičemž nejsou neobvyklé manželské sňatky mezi skupinami dvou či tří rodových linií. Takže rodová linie „*los gallicos*“ je spřízněná s linií „*los pucheros*“ manželskými svazky a manželství jsou uzavírána i mezi liniemi „*los calixtos*“, „*los aceitunos*“ a „*los perrines*“. Dvacet jedna sacromontských rodových linií je zastoupeno ve většině granadských čtvrtí a dokonce i v některých dalších španělských vesnicích a městech. Například „*los gallicos*“ jsou příbuzensky spřízněni s rodinami v Haza Grande, Albayzínu a Polígono de Cartuja (části Granady), zároveň ale mají příbuzné v Pinos Puente a Atarfe (okolní vesnice) a další příbuzní žijí v Madridu a v Barceloně.

Důvodem tohoto rozptýlení rodových linií byly povodně v šedesátých letech, které donutily k přesídlení celé rodiny. Mezi příbuznými roztroušenými po celém Španělsku jsou stále udržovány živé kontakty, stejně jako se udržuje tradice sňatků mezi jednotlivými skupinami. Běžně dochází ke sňatkům mezi bratřenci a sestřenicemi, kteří patří každý do jiné rodové linie.⁸⁷

Cikáni na Sacromonte se považují za úzce provázané společenství příbuzenského charakteru, něco jako „rozšířená rodina“, nebo „jedna rodina“. Nejpoužívanější oslovení vůči stejně starým nebo mladším osobám je *primo*, *prima* (bratranec, sestřenice), vůči starším lidem pak *tío* nebo *tía* (strýc, teta) či dokonce *abuelo*, *abuela* (dědeček, babička), starší lidé pak oslovují mladší osoby *hijo*, *hija* (syn, dcera).

Příbuzenskou terminologii používají k vyjádření blízkých sociálních vztahů, ačkoli mezi osobami takto spojenými žádný příbuzenský vztah neexistuje, nebo mezi nimi existuje pouze velmi vzdálené příbuzenské pouto. Užívání těchto oslovení zde slouží spíše jako druh idiomu, kterým se vyjadřují sociální vztahy v rámci prostorově vymezeného společenství čtvrti Sacromonte.

⁸⁶Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 42

⁸⁷Kolektiv autorů: *Antropología urbana de los gitanos de Granada*, Granada, Ayuntamiento de Granada, str. 43

Flamenco

Úvod

Definice flamenca jako umělecké disciplíny je následující: Flamenco je hudební žánr, který se zrodil a rozvinul v Andalusii v průběhu 18.- 20. století, a který se v zásadě prezentuje ve třech formách – zpěvu, tanci a hře na kytaru.⁸⁸

Není známo, kdy a kde přesně flamenco vzniklo. V každém případě je jeho zrod výsledkem míšení vlivů mnoha kultur, které prošly Andalusií. Andaluská hudební tradice má svoje počátky ve starověkých civilizacích (Féničané, Řekové, Kartaginci), které ve Středomoří zakládaly svoje osady. Po románské a vizigótské epoše se jih dnešního Španělska ocitl na osm století (od roku 711 do roku 1492) pod arabskou nadvládou a ve chvíli, kdy se nad skvostnou říší Al-Andalus⁸⁹ na konci 15. století stahovala mračna, objevili se ve Španělsku Cikáni. Velká část se jich usadila v suché a slunečné Andalusii, která byla otevřená a tolerantní k novým vlivům a kulturám a také Cikáni byli přijati bez větších problémů. Ti se brzy identifikovali s andaluskými zvyky, tradicemi a láskou k hudbě, se spontaneitou a vášnivou vznětlivostí Andalusanů, jejich mystickou religiozitou a sklonem k emocionálně vypjatému (ať už radostnému nebo tragickému) prožívání života.⁹⁰

Na konci 16. století se však tolerantní mnohonárodnostní andaluské impérium začalo proměňovat v rigidní katolickou monarchii a po vykázaní Židů a Arabů ze země se Cikáni stali největší etnickou menšinou na území Španělska, vystavenou neustálému útlaku a pronásledování. Jak říká Luis Ruiz: „Z těchto bolestných zkušeností se někdy v této době zrodilo flamenco, ovšem ne jako forma sociálního protestu. Flamenco je své podstatě výkřikem bez rebelství, rezignovaným protestem, osobní stížnost bez adresáta.“⁹¹

Etymologie slova flamenco

Etymologický původ slova flamenco zůstává až do dnešních dnů nejasný a mezi odborníky panují ohledně jeho zrodu neshody. Existuje několik odlišných názorů, které shrnuje María Angustias Ortiz Molina.⁹² Nejpravděpodobnější a nejvíce přijímanou teorii představila Blas Infante, která odvozuje jeho původ z arabských slov *felah-mengus*, tedy potulný venkovan. Rodríguez Martín vysvětluje zrod slova flamenco nápadnou podobností mezi zpěváky oblečenými v krátkém kabátě se zvýrazněným pasem a plameňáky (ve španělštině zvanými *flamencos*). Hipólito Rossy a Carlos Almendro prohlašují, že původ tohoto slova pochází z Nizozemí, původně Flander (jejich obyvatelé se ve španělštině nazývají *flamencos*), odkud v 16. století přišli do Španělska vynikající zpěváci. Antonio

⁸⁸Ruiz, L. L.: Guía del Flamenco, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 11

⁸⁹ Arabský název pro říši, kterou vybudovali a spravovali na Iberském poloostrově

⁹⁰ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 9

⁹¹ Ruiz, L. L.: Guía del Flamenco, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 23

⁹²Ortiz Molina, M. A. - Fernández, A. O. (a další): Estudios sobre Cultura Gitana: aspectos históricos, sociológicos, educativos y folklórico-musicales, Reproducciones Ocaña, Granada 2005, str. 273

Machado y Álvarez tvrdí, že Cikáni nazývají Andalusany *gachós* y ti zase Cikány *flamencos*, aniž by se vědělo proč.⁹³

Historie flamenca – jeho vznik a vývoj

Vznik a počátky flamenca

První písemné zmínky o flamencu však pocházejí až z 18. století. V počátcích neexistoval tanec ani hudební doprovod, pouze zpěv, zvaný *cante jondo* („hluboký zpěv“), který je poprvé zmiňován v *Cartas de Marruecos* (1774) spisovatele de Cadalsa.⁹⁴ Ten připisuje autorství flamenca Cikánům, není však přesně známo kdy a jak flamenco vzniklo. Nejpravděpodobněji k tomu došlo někdy v průběhu 17. století spojením původních venkovských andaluských písní, v té době již značně ovlivněných arabskou a židovskou hudební kulturou a hudby, kterou s sebou na jih Španělska přinesli Cikáni. Ta obsahovala hudební prvky všech kultur, se kterými Cikáni při svém putování přišli do styku: perské, turecké, balkánské a dalších.

Flamenco v sobě nese stopy všech etnik, které v její dlouhé historii osidlovaly říši Al-Andalus: některé melodie vycházejí ze zpívaných modliteb sefardských Židů, ve zpěvu je často uplatňována melismatika typická pro arabskou hudbu, rytmické struktury se blíží rytmům používaným na severu Indie a v gestikulaci rukou při tanci lze nalézt paralelu k sakrálním hindským tancům.⁹⁵

Byli to ovšem zcela jistě Cikáni, kteří se této nově vzniklé hudební formy ujali a dále ji rozvíjeli. V té době však bylo cokoli souvisejícího s cikánskou kulturou vnímáno jako nečisté, nízké, zločinné. Cikánské zpěvy a tance byly zakazovány a jejich provozování krutě trestáno. Proto se flamenco zpočátku provozovalo utajeně za zavřenými dveřmi, rozvíjejíc se na okraji společnosti, v prostředí nejnižších a nejchudších vrstev andaluských obyvatel.

Poté co Karel III. na konci 18. století vydal zákon, kterým oficiálně ukončil mnohaletou perzekuci cikánské menšiny⁹⁶, učinilo flamenco první kroky k vystoupení ze stínu *gitanerías* („cikánoven“)⁹⁷ a otevřelo se širší, necikánské veřejnosti. V domácím prostředí si flamenco zachovávalo svoji intimní a dramatickou podobu rituálu, pro necikánské publikum však bylo upraveno do veselejší, zábavnější podoby, aby přitáhlo více pozornosti. Začalo se využívat jako prostředek obživy, který pomáhal Cikánům přežít.⁹⁸

Zlatý věk flamenca a rozkvět tzv. Cafés-Cantante

⁹³ Ortiz Molina, M. A. – Fernández, A. O. (a další): *Estudios sobre Cultura Gitana: aspectos históricos, sociológicos, educativos y folklórico-musicales*, Granada, Reproducciones Ocaña, 2005, str. 276

⁹⁴ Ruiz, L. L.: *Guía del Flamenco*, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 11

⁹⁵ Arbelos, C.: *Granada Flamenco*, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 19

⁹⁶ Viz. kapitola Původ a historie španělských cikánských skupin

⁹⁷ Výraz používaný ve španělštině pro čtvrt' osídlenou romskou populací, dal by se volně přeložit jako „cikánovna“, pozn. aut.

⁹⁸ Ruiz, L. L.: *Guía del Flamenco*, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 23

Na rozšíření flamenca mimo okruh zasvěcených má v první polovině 19. století velký podíl také nastupující epocha romantismu, která ve flamencu našla svoje oblíbená témata – spojení cikánské vášně, tajemství, noci, lidového rituálu.

V této době se také ustálila základní škála flamencových rytmů, kterými jsou: *seguiriya* (5 dob), *soleá* (12), *tango* (4 nebo 8), *fandango* (3 doby), *cantes libres*⁹⁹, *cantiñas* (3 doby) a *bulerías* (12 dob).¹⁰⁰

Počínaje rokem 1842 se flamenco přesunuje z barů a výčepů do *café-cantantes*. To byly podniky na pomezí divadla a kavárny, kde zpěváci, hudebníci a tanečníci vystupovali před vzrušeným a bouřlivě reagujícím publikem tvořeným lidmi všech společenských vrstev, jež spojovala láska k lidové hudbě, tanci, zábavě a *fiestě*.¹⁰¹ Flamenco zažívá obrovský rozmach, je obdivováno místní aristokracií i zahraničními romantickými cestovateli. Definitivně se ztrácí posvátnost domácího rituálu flamenca a pomalu spěje k profesionalizaci. Ve zpěvu se objevují nové rytmy a styly, odvozené od základní škály, tanec asimiluje módní dobové prvky. Jak říká Luis Ruiz, je to velmi důležitá éra pro rozvoj flamenca: „V *café-cantante* se zpěvák učí složit píseň, tanečnice si zvykají poměřovat se jedna s druhou a kytarista se cvičí jak v melodii a harmonii doprovázející zpěv, tak v rytmu, když doprovází tanečnici.¹⁰² Je to období prvních velkých osobností flamenca jakými byli Silverio, El Nitri, Enrique el Mellizo, Manuel Torre a Chacón.¹⁰³

Flamenco v divadle – opera a balet

Z *café-cantante* se flamenco ve dvacátých letech 20. století přesunulo do divadel. Někteří odborníci (*flamencólogos*) nahlíží na tuto etapu s odporem, tvrdíc, že přinesla pouze degradaci původní čistoty, jiní v ní vidí přirozený vývoj a přízpůsobení se flamencu novým podmínkám. Flamenco bylo v divadlech prezentováno kabaretní formou a zpěv provozovaný na divadelní scéně ztratil svou sílu a syrovost – stal se daleko sofistikovanějším, jemnějším, propracovanějším. Objevili se první zpěváci a hudebníci necikánského původu.¹⁰⁴

Kolem roku 1925 se z tohoto nového typu zpěvu rozvinul osobitý flamencový žánr – opera. V ní bylo „uhlazené trylkování“¹⁰⁵ dovedeno k vrcholu. Byl to styl, který kombinoval španělské písně s flamencem, orchestr s kytarou, tanec s mluveným slovem.

Vedle opery se rozvíjela i další divadelní forma flamenca, tentokrát taneční - balet. Tato forma přežila díky skvělým interpretům až do dnešních dnů – v současné době se mu věnuje například Ballet Nacional de España nebo choreografové a tanečníci Mario Maya, Joaquín Cortés a Eva la Yerbabuena.

Ve dvacátých letech flamenco vzbudilo také vzrušený zájem intelektuálů, kteří se v čele s Manuelem de Fallou a Federicem Garcíou Lorcou, velkým milovníkem flamenca, rozhodli v Granadě v roce 1922 uspořádat historicky první Národní soutěž v *cante jondo* (*El Concurso Nacional de Cante Jondo de Granada en 1922*), tedy flamencovém zpěvu. Soutěž se bohužel nesetkala s příznivým ohlasem Granadánů, kteří jí nevěnovali téměř žádnou pozornost. O první cenu se podělili El Tenazas a Manolo Caracol, od té doby nazývaný Niño

⁹⁹ Lze přeložit jako volné zpěvy

¹⁰⁰ Vergillos, J.: *Las rutas del flamenco en Andalucía*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006, str. 43

¹⁰¹ Výraz *fiesta* má ve španělštině mnoho významů. V zásadě je používán ve smyslu setkání za účelem oslav, užívá se však také k pojmenování oficiálních katolických nebo státních svátků (Velikonoce, Vánoce, Den Španělska), společenské události (ples, karneval), dále ve významu „párty, mejdan“, někdy také znamená prázdniny. Je obvykle spojen s hudbou a tancem. Já tento výraz budu používat v případě, kdy neexistuje vhodný český ekvivalent – např. láska k *fiestě* se v češtině nedá vyjádřit tak, aby odpovídala španělskému kontextu.

¹⁰² Ruiz, L. L.: *Guía del Flamenco*, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 17

¹⁰³ Vergillos, J.: *Las rutas del flamenco en Andalucía*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006, str. 48

¹⁰⁴ Ruiz, L. L.: *Guía del Flamenco*, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 16

¹⁰⁵ Ruiz, L. L.: *Guía del Flamenco*, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 18

(dítě) Caracol, neboť mu v té době bylo dvanáct let. Tato soutěž však neměla téměř žádný pozitivní vliv na rozvoj flamenca – zajistila pouze větší publicitu umění, jehož původní síla a krása byly v té době značně degradovány.¹⁰⁶

Padesátá léta: znovuzrozená naděje

V padesátých letech se situace mění a flamenco přestává být považováno za pokleslý a degradovaný žánr v úpadku. Různé faktory přispěly k postupné renesanci flamenca a přehodnocení pohledu na toto umění. Vychází kniha Anselma Gonzáleze Climenta nazvaná *Flamencologie (Flamencología)* a po ní následuje více než padesát dalších publikací, množství konferencí, založení Katedry Flamencologie (*Cátedra de flamencología*) v Jerez de la Frontera, je vydána první diskografie flamenca. Toto kulturní a spirituální dědictví Španělska je od nynějška soustavně hájeno, opečováváno a klasifikováno kulturními institucemi a nadacemi, analyzováno na kongresech a konferencích. Jakým směrem se však bude ubírat samotné umění ve chvíli, kdy se návrat k původní čistotě a hloubce zdá již nemožný?¹⁰⁷

Od šedesátých let do současnosti: *tablaos*, festivaly a fúze

Ekonomická prosperita šedesátých let a nástup masivní turistiky ve Španělsku přispěly k rozšíření tzv. *tablaos*, což jsou sály určené pro noční představení flamenca. Při představení je kladen hlavní důraz na tanec, neboť typickým návštěvníkem je zahraniční turista, pro něhož je tanec nejatraktivnější a nejsrozumitelnější součástí flamencového vystoupení. *Tablaos* jsou vlastně jakousi modernizovanou verzí *cafés-cantante*, pouze s tím rozdílem, že nabízí mezinárodně stravitelnou efektní podívanou, kde je původní hloubka a pravdivost flamenca často nahrazena líbivým podupáváním tanečnic a uhlazeným zpěvem populárních flamencových hitů.¹⁰⁸

Dalším směrem, kterým se flamenco začalo ubírat v šedesátých letech, jsou festivalová představení. Festivaly probíhají většinou v létě (od června do září) na otevřeném prostranství pod širým nebem. Obvykle se konají pod patronátem Junta de Andalucía¹⁰⁹ v různých více či méně prestižních lokalitách a často jsou k vidění vynikající interpreti. V roce 1957 se zrodil první z těchto festivalů *Potaje Gitano de Utrera* a následovaly další: *Arcos de la Frontera* (1961), *el Festival de Canciones y Cante Flamenco de Mairena del Alcor* (1962), *el Gran Festival de Cante Grande de Écija* (1962), *el Gazpacho Andaluz de Morón de la Frontera* (1963), *la Caracolá de Lebrija* (1966) *o el Festival de la Guitarra de Marchena* (1967). Od té doby počet festivalů značně narostl a v současnosti se jich po celé Andalusii konají každoročně stovky.

Dalším význačným proudem současného flamenca je experimentování, míchání a prolínání hudebních stylů a fúze. Průkopníky tohoto směru byl ve zpěvu Camarón de la Isla a ve hře na kytaru Paco de Lucía, kteří spolu také velmi často hudebně spolupracovali. Camarón, geniální flamencový interpret původem z Cádiz, vnášel do svého zpěvu prvky jazzu, rocku i orientálních rytmů. Paco de Lucía, v současnosti nejslavnější flamencový

¹⁰⁶ Vergillos, J.: *Las rutas del flamenco en Andalucía*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006, str. 49

¹⁰⁷ Ruiz, L. L.: *Guía del Flamenco*, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999, str. 37

¹⁰⁸ Vergillos, J.: *Las rutas del flamenco en Andalucía*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006, str. 51

¹⁰⁹ Organizace spravující mimo jiné „kulturní dědictví Andalusie“

kytarista, posunul svým experimentováním a fúzí s jazzem, rockem a salsou flamencovou kytaru o obrovský kus dopředu. V současnosti existuje mnoho kapel, které se hlásí ke stylu *flamenco-fusión* – barcelonští Ojos de Brujo, El Bicho, Chambao, Triana, Trikitown a další.¹¹⁰

Flamenco v Granadě

Historie

První dochované zprávy o flamencu v Granadě pocházejí ze 17. století z pera papežského nuncia Camila Borghese. Další záznamy se dochovaly v zápisnících romantických cestovatelů 18. a 19. století (Brenan, Inglis, Gautier, Davillier a mnozí další), kteří podávají svědectví o Romech z *gitanería sacramontina*¹¹¹, jež za peníze předvádějí své folklórní zpěvy a tance a organizují pro přespolní návštěvníky improvizované *fiesty* ve svých jeskyních. Jednalo se o první primitivní *zambry*, což byla granadská alternativa *café-cantantes*. *Zambra* je označení používané v Granadě pro cikánskou flamencovou *fiestu* s typickými zpěvy a tanci, stejně jako pro jeskyni, kde se odehrává. Její původ lze vystopovat v rituálech granadských konvertovaných muslimů, nazývaných *moriscos*.¹¹²

Sláva granadské *gitanería* živená vášnivými líčeními spisovatelů se brzy rozšířila a poptávka turistů, tehdy ještě romantických cestovatelů, po autentickém flamencovém zážitku rychle rostla. Jeden z nich, Švéd Egron Lungren popisuje cikánskou zambru 19. století takto: „Skupina zahrnovala sedm nebo osm cikánských tanečnic a tři muzikanty, tmavé Cikány, kteří hráli na housle, kytaru a tamburínu. Podél zdi seděly obtloustlé bezzubé Cikánky s napomádovanými účesy a ospalými dětmi u prsu. Je snadné si domyslet, že tahle společnost nebyla tak tichá jako shromáždění kvakerů, všichni dohromady vytvářeli nelibozvučnou kakofonii všech možných zvuků: vrnění dětí, hudba, tleskání, kastaněty a smích. Když zazněla hlučná a divoká melodie a zpěv, který zněl skoro jako nářek, všichni začali tančit. Objevilo se víno, ovoce a sladkosti, načež radost, vzrušení a křik ještě zesílily a některé Cikánky, dost hezké, tancovaly jakýsi menuet, kterým bavily svoje společníky s hrubými rty a černýma očima.“¹¹³

Tento mohutný zájem o představení vedl na konci 19. století ke značné profesionalizaci místních Cikánů a podle Juana Vergillose to byli z celé Andalusie právě granadští Cikáni, kteří jako první začali provozovat profesionální placená flamencová představení pod romantickou značkou *zambra*.¹¹⁴

Typickými tanci předváděnými v granadské *zambře* byly *cachucha*, *alboreá* a *mosca*, které vycházely z cikánských svatebních rituálů.

Cachucha se zrodila v Cádizu na počátku 19. století a brzy se z ní vyvinulo bolero, které dobylo taneční salóny a divadla v Evropě i Americe. Ve své lidové podobě se *cachucha* dodnes tančí v sacramontských jeskyních. Obvykle se tance účastní dvě dívky, z nichž jedna klečí a druhá ji v otočkách obchází.

¹¹⁰ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 63

¹¹¹ Jak bylo řečeno výše, *gitanería* je španělský výraz pro čtvrť obývanou Cikány. *Gitanería sacramontina* by se tedy dala přeložit jako čtvrť Sacromonte obývaná Cikány.

¹¹² Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 58

¹¹³ Egron Lungren v Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str.

91

¹¹⁴ J. Vergillos: Las rutas del flamenco en Andalucía, str. 35

Alboreá je typickým svatebním rituálním tancem. Její slova komentují tradiční svatbu, zejména vyzdvihují panenství nevěsty a vyjadřují se k jeho očekávané ztrátě. Tančí se v kruhu za doprovodu kytar, ozvučných dřívek a tamburín.

Mosca vždy následuje po *alboreá*, je přechodem od slavnostního vážného tónu k žertovnému, opět se tančí v kruhu symbolizujícím ženskou plodnost a je typická orientálními břišními pohyby.¹¹⁵

Nejslavnější zambry na konci 19. století byly jeskyně *del Cujón*, *de los Amaya* a *de la Golondrina*. La Golondrina, legendární sacromontská tanečnice, která otevřela svou zambru někdy kolem roku 1870, tančila ještě ve svých osmdesáti letech pro skupinu pozvaných na Soutěži v *Cante Jondo*:¹¹⁶ „Vzpřímená jako topol, pozdvihla ruce s působivou majestátností; její oči fialkové barvy hleděly bez jediného zamrknutí a ve vysokém uzlu černých vlasů se téměř neznatelně chvěl svazek bílých azalek. Začala tančit a všichni jsme ucítili závan podivného vánku, který vyvolává mrazení a ježí chlupy na těle. Nikdy jsme už neviděli takový tanec.“¹¹⁷ Ve 20. století se proslavily zambry *de Manolo Amaya*, která byla oceněna na Mezinárodní výstavě v Paříži v roce 1922, a především *Zambra de la María la Canastera*. Tato jeskyně je pravým flamencovým muzeem, prošli jí nejlepší zpěváci, tanečníci a kytaristé a představení v ní shlédlo mnoho světových osobností politiky i umění (například španělsí králové, herci Anthony Quinn, Ingrid Bergman, Claudia Cardinal a další).

Na počátku 20. století vzkvétalo Sacromonte čilým obchodním a turistickým ruchem. Zástupy turistů přijížděli shlédnout autentické cikánské zpěvy a tance v některé z jeskyní, kterých podél hlavní sacromontské tepny Camino del Monte vyrostla celá řada. Stejně rychle se množily i obchůdky, jejichž hlavním prodejním artiklem byly nejrůznější flamencové propriety – vějíře, papírové růže a šátky, které se ručně vyráběly v místních dílnách. Podél hlavní cesty byly otevřeny krejčovské a kadeřnické salóny a fotografické ateliéry. V momentech největší slávy a lesku sacromontské zambry sem přijížděli významné osobnosti z celého světa, králové, členové aristokracie, hollywoodští herci. To byla éra čtyřicátých až šedesátých let 20. století a řece Darro (*río Darro*), která protéká Sacromonte, se přezdívalo *río de oro* (zlatá řeka).¹¹⁸

Zpěvák Curro Albayzín vypráví o Sacromonte na vrcholu slávy v šedesátých letech: „Když se pořádaly zambry, celé Sacromonte se proměnilo v jedno velké představení. Na velikonoční neděli všechny tanečnice oblékaly nové šaty, krepované s puntíky, česaly a vlnily si vlasy a do účesů vkládaly květiny. Pamatuji se, jak ohlašovači chodili od dveří jedné jeskyně ke druhé a svolávali umělce k vystoupení v zambrách: „Gallino, už jsou tu pánové!...Marie, hod’ na sebe šaty a pojd’ dolů, kapela je připravená!...Angusticas, už se začíná tančit!...Rosario, vezmi si šátek a pojd’, ta polívka se dovaří!“¹¹⁹

Slavnou éru zambry ukončily povodně v šedesátých letech, které smetly množství jeskyní a s nimi i původní život na Sacromonte. Většina bývalých obyvatel se už do čtvrti nevrátila a od sedmdesátých let 20. století čtvrť chátrá a upadá. V šedesátých letech bylo na Sacromonte více než 3.800 obydlených jeskyní, dnes je jich asi 160.

S rozptýlením Cikánů v různých částech Granady se ztratilo mnoho tradic a symbolů, které se přenášely přímým učením a orální tradicí. Jak říká antropolog Manuel Lorente: Někteří se pokoušeli o obnovení a oživení původní zambry, ale ve skutečnosti to bylo spíš rozloučení. Opuštění čtvrti původním obyvatelstvem znemožňuje přímé předávání tanců a

¹¹⁵ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 59

¹¹⁶ Viz Historie flamenca

¹¹⁷ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 97

¹¹⁸ Ortiz Molina, M. A. – Fernández, A. O. (a další): Estudios sobre Cultura Gitana: aspectos históricos, sociológicos, educativos y folklórico-musicales, Granada, Reproducciones Ocaña, 2005, str. 291

¹¹⁹ Curro Albayzín v Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str.

tanečních technik, takže se teď vyučují v akademiích. Mění se choreografie, repertoár a způsob výuky tanečníků a tanečnic, kteří žijí v nejrůznějších částech Granady. Jestliže dřív byla zambra typicky granadské spojení cikánské a maurské kultury, která působila exoticky a orientálně, současná zambra se snaží působit co nejvíce španělsky, hlavně kvůli turistům.¹²⁰

Cikáni a flamenco – jejich vzájemný vztah

Dvě cesty flamenca – flamenco „veřejné“ a flamenco „soukromé“

Andaluské flamenco je fenoménem, ke kterému se nelze stavět jako k pouhému uměleckému žánru či jako ke zkamenělému projevu španělské cikánské kultury, který slouží k vystavení ve výloze vycpaných folklórních zvyků. Ačkoliv rozšíření flamenca mezi širší veřejnost mělo spojitost s jeho vstupem na pódia, původně bylo a stále zůstává provozováno zejména neprofesionální formou v intimním prostředí cikánských rodin a přátelských sešlostí.

Vzniká tak nutnost rozlišit dva mody flamenca, které jsou velmi rozdílné povahy, ale navzájem se doplňují a ovlivňují a jeden bez druhého je nemyslitelný. Antropoložka Cristina Roldán pojmenovává tyto dva mody flamenca jako „flamenco veřejné“ (*flamenco público*) a „flamenco soukromé“ (*flamenco privado*). Jak říká Roldán: „Jedná se o základní rozdělení, bez kterého nelze uvažovat o existenci flamenca samého.“¹²¹

V prvním případě je míněno flamenco lehce dostupné široké veřejnosti, provozované v prostorách koncertních sálů, festivalových pódíí, divadel, v *tablaos* a *zambras*. Je to flamenco, ve kterém existuje zřetelná dělící hranice mezi diváky a účinkujícími, kde obvykle funguje pouze jednosměrná komunikace a čas představení se stává časem kulturní konzumace (*consumo cultural*). Je typické kvalitou, kterou Roldán nazývá *valor de cambio* – hodnota směny, jež přichází ke slovu ve chvíli, kdy s flamencem zacházíme jako se zbožím - je přivlastnitelné, směnitelné za peníze, kvalitativně hodnotitelné.

Soukromé flamenco (kterým však není míněno tajné nebo skrývané, spíše nekomerční) přináší všem zúčastněným prožitek společně sdílené radosti ze setkání či slavnosti anebo také smutku. Pokrývá tak potřebu zábavy, pocitu sounáležitosti a vzájemné podpory ve chvílích zármutku. Soukromé flamenco je provozováno při oslavách „přechodových rituálů“ jako jsou křtiny, zásnuby, svatby nebo svatá přijímání, dále při každodenních neformálních společenských setkáních v barech, krámcích, holičstvích, na dvorech a náměstích v sousedství, při slavnostech jakými jsou například trhy, poutě a karnevaly, v pracovním prostředí (statky, kovárny, doly, jatka) a koneckonců také v každodenním životě, ve kterém hraje zpěv a hudba pro Andalusany důležitou roli.

„Rituál“ soukromého flamenca je typický tím, že všichni zúčastnění se považují za „sobě rovné“ (*todos son flamencos*)¹²², i když technicky třeba nejsou schopni provozovat

¹²⁰ Manuel Lorente v Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 99

¹²¹Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 65

¹²² Ser flamenco je španělský výraz, který doslova znamená „být flamenco“. Flamenco je v tomto případě chápáno jako podstatné jméno označující osobu, která flamencem žije, pro kterou mnoho znamená, někdy jsou tak nazýváni flamencovi umělci: Es un buen flamenco – Je to dobrý kytarista, tanečník, zpěvák flamenca. Todos son flamencos tedy v tomto případě znamená „všichni zúčastnění mají hluboký vztah k flamencu“.

tanec, zpěv nebo hru na kytaru na stejné úrovni „zažívají silné emoční vypětí, které vede k hlubokému kolektivnímu prožitku identifikace s komunitou.“¹²³

Soukromé flamenco je pak definováno kvalitou, kterou Roldán nazývá *valor de uso* – hodnota užívání.

Mezi těmito dvěma mody flamenca pochopitelně neexistuje jasné oddělení. Obě formy často splývají – po skončení placeného představení můžeme vidět ty samé umělce, pouze v jiných rolích a s jinými motivacemi hrát na intimní fiestě s přáteli. Oslavám společenských událostí a svátků spojených s provozováním flamenca (poutě, Velikonoce), které jsou typické procesími a průvody, vždy přihlíží velké množství turistů a návštěvníků. V těchto a mnoha dalších případech se hranice soukromého a veřejného flamenca stírají.¹²⁴

Tabulka: Projevy flamenca v Andalusii

Soukromé flamenco

-Místa neformálních setkávání

- Sousedství (dvory¹²⁵, chodníky, náměstí)
- Bary, výčepy, krámký

-Oslavy (*Fiestas*)

- Soukromé oslavy
- Oslavy událostí
- Oslavy při příležitosti „přechodových rituálů“
- Křtiny, svatby, zasnuby,...
- Svaté přijímání, narozeniny a další nedávno přejaté oslavy

-Společenské události a svátky

- Trhy
- Poutě
- Velikonoce
- Karnevaly,...

-Pracovní prostředí

- Oslavy žní, vinobraní,...

-Každodenní život

- „Zpěv“ jako osobní zvyk¹²⁶

Veřejné flamenco

-18. a 19. století: Akademie a taneční salóny

-1820-1950: Cafés-Cantantes

-1920-1955: Etapa divadla a opery: divadla, koridy, ulice měst

-1955-1980: Festivaly

-Od roku 1980: Velké události: soutěže, festivaly, bienále, divadla, *zambros*, *tablaos*, apod.

¹²³ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 68

¹²⁴ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 72

¹²⁵ Andaluské „dvory“ (*patios*) jsou typickým architektonickým prvem, který zanechala éra Al-Andalus. Mají většinou čtvercový půdorys a jsou umístěné uvnitř domu, často osázené květinami a vyzdobené andalusskou keramikou a měděnými předměty. Tvoří důležitou součást sociálního života místních obyvatel – zejména v horkých létech se většina denních i nočních aktivit odehrává právě v patíích – od společného jídla až k *fiestám*.

¹²⁶ Tabulka převzata z Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 74

Pokud se podíváme na sloupec vlevo, je na první pohled zřejmé, že v tomto typu flamenca schází časové rozřazení na jednotlivé historické etapy. Není to proto, že by projevy soukromého flamenca zůstávaly neměnné. Také podléhají určitým změnám, ale základní vzorce intimního flamenca, které souvisí s prostou osobní nebo kolektivní radostí nezávisí na módních vlnách, které ovlivňují vývoj flamenca určeného pro festivalová pódia.

Hlavní rozdíl mezi oběma mody spočívá zejména v tom, že v prvním případě se jedná o aktivity spojené s *fiestou*, ve smyslu setkávání se, a v druhém případě o *práci*, prostředek obživy.¹²⁷

„Veřejné“ i „soukromé“ flamenco je nedílnou součástí sociálního života sacramontských Cikánů. Já jsem měla možnost setkat se spíše s flamencem provozovaným v zambras a na festivalech, tedy veřejným, neboť v proniknutí do intimního, domácího flamenca mi bránily dvě velké nevýhody: že jsem cizinka a že jsem žena. Přesto se mi podařilo získat informace o obou typech, ať už z knih, od informátorů, kteří mají k Cikánům úzký vztah nebo improvizovanými rozhovory.

Projevy veřejného flamenca na Sacromonte

Flamenco jako zdroj obživy - zambras

Flamenco i v dnešní době zůstává skvělým obchodním artiklem – na Sacromonte stále přijíždí dostatek turistů a návštěvníků, kteří dychtí shlédnout „autentické“ představení předváděné v jeskyních. Není na tom nic odsouzeníhodného: místní Cikáni, z nichž mnozí jsou skutečně vynikající umělci, si vydělají na živobytí a nadšený divák zažije „magickou noc“, jak tvrdí leták zvoucí na představení do jeskyně *María La Canastera*.¹²⁸

V současné době funguje na Sacromonte přibližně 10 jeskyní, které nabízejí flamencové vystoupení pro turisty. Nejznámější a nejprestižnější z nich jsou *Los Tarantos*, *Venta el Gallo*, *Cueva La Rocio* a *Zambra de María La Canastera*, které jsou otevřené po celý rok a představení se v nich koná každodenně.

Představení jsou velmi dobře organizována, většinou se konají dvakrát denně, v půl deváté a v jedenáct hodin večer a sály jsou téměř vždy naplněny, neboť majitelé mají uzavřené smlouvy s granadskými hotely a turistům je tak poskytován kompletní servis: autobus, který je vyzvedne v hotelu a dopraví až na místo a poté hodinu a půl trvající vystoupení se sklenučkou typické sangrie¹²⁹ v ceně, někdy dokonce představení předchází komentovaná prohlídka Albayzínu¹³⁰ a Sacromonte či „rodinná“ andaluská večeře. Ceny se pohybují v rozmezí 20 – 50 euro na osobu.

Při vystoupení se vystřídá několik tanečníků a tanečnic, představení je obvykle částečně nazkoušené, někdy ale také zcela improvizované, pokud se nedostaví očekávaní účinkující. Obvyklé složení vystupujících je následující: kytarista, zpěvák nebo zpěvačka, perkusionista (nejčastěji používaným nástrojem je tzv. caja, ozvučná bedýnka s vyříznutým otvorem, původně peruánský nástroj, který flamenco převzalo v šedesátých letech 20. století)

¹²⁷ Enrique Gil Calvo: *Estado de fiesta*, Madrid, 1991 v Roldán, C. C.: *Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio*, Sevilla, Signatros Ediciones de Andalucía, 2002, str. 74

¹²⁸ viz. Přílohy

¹²⁹ Španělský mírně alkoholický osvěžující nápoj připravovaný z červeného vína, brandy, limonády a ovoce.

¹³⁰ Čtvrť vybudovaná v typickém arabském stylu éry Al-Andalus, nyní spadá do seznamu památek chráněných UNESCO

a různý počet tanečníků a tanečnic. Flamenco je v první řadě sólový tanec a tak při vystoupení jedné tanečnice nebo tanečníka ostatní sedí společně mezi diváky a povzbuzují tančící/ho tzv. *jaleo*, což jsou typizované flamencové výkřiky, nejčastěji *olé!* (není bez zajímavosti, že toto slovo pochází z arabského Alláh), *guapa*, *morenita!* (krasavice, tmavá!), *venga*, *vamos*, *ya!* (jdem, jedem!). Sedící tanečníci také provozují *patadas* (dupy) a *palmas* (tlesky), což je součást flamencového umění, neboť každá *copla* (flamencová melodie, píseň) má odlišný rytmus s jiným počtem přízvukných a nepřízvukných dob.

Obvykle jsou na programu typické tance granadské Zambry: *la cachucha*, *la alboreá* a *la mosca*, které mají svůj původ ve svatebních rituálech (viz. výše) a nejznámější flamencové *coplas*: *bulería*, *soleá*, *seguriya* a *tangos flamencos*.

Účinkující jsou někdy členové užší rodiny nebo příbuzní majitele jeskyně, většinou se ale jedná o profesionály, kteří mají s majitelem uzavřenou smlouvu a není neobvyklé, že vystupují ve více jeskyních.

Tyto jeskyně navštěvují z velké části zahraniční turisté a pro ně je také představení efektně připraveno: barevné, velkolepé, působivé.

Festivally

Jediným festivalem pořádaným přímo na Sacromonte je *Ciclo de Flamenco*, které ve spolupráci s Juntou de Andalucía pořádá *Centro de Interpretación de Sacromonte*. Festivalové večery se odehrávají v průběhu července a srpna pod širým nebem, obvykle jednou týdně, a v účinkování se střídají nejlepší granadští interpreti flamenca. Jedná se o poměrně prestižní festival, který má vždy vysokou návštěvnost a mezi Granadany se těší velké oblibě i díky svému umístění přímo v srdci Sacromonte, sami Cikáni ale podle slov zaměstnance centra tato představení téměř nenavštěvují.¹³¹

Projevy soukromého flamenca na Sacromonte

Místa neformálního setkávání

Flamenco je bezprostředně přítomno v každodenním životě sacramontských Cikánů. Na Sacromonte existují dvě hlavní místa spontánních sousedských setkávání – přes den je to krámk „u Marie“, jediný obchod v širokém okolí, který zároveň slouží jako bar a na jehož terase s dobrým výhledem na celou čtvrť se vždy sejde několik Cikánů, zejména postarších, kteří si rádi krátí čas vzpomínáním a zpěvem flamenca. Podle rozhovorů, které se mi s nimi občas podařilo zapříst, mají za sebou téměř všichni velkou flamencovou minulost (někteří zřejmě skutečně ano) a hluboký vztah k Sacromonte.¹³²

V noci je to zejména jeskyně Bulería, kde neprobíhají vystoupení pro turisty, ale po skončení představení v jeskyních se tam každodenně scházejí flamencoví umělci. Bulería je přístupná i cizincům a turistům, ale nejsou tam příliš vítáni. Tam je možné zažít opravdovou flamencovou fiestu, kdy se přítomní Cikáni střídají ve zpěvu, hře na kytaru a tanci až do svítání.

¹³¹ Viz fotografie v Přílohách

¹³² Viz Přílohy

Cikáni se samozřejmě setkávají a provozují flamenco při různých dalších příležitostech, přátelské posezení před jeskyní téměř vždy končí hudební produkcí, stejně jako rodinné večere nebo návštěvy známých.

Oslavy

Různorodé formy flamenca vždy doprovázely v celé Anadalusii cikánské oslavy, ať už se jednalo o „přechodové rituály“ jako svatby a křtiny, nebo svátky a společenské události (Vánoce, Velikonoce, trhy, karnevaly). Jak však říká Cristina Roldán: „Oslavy zásnub, svateb a křtů spojené s flamencem ve své původní podobě zanikají a procházejí značnou transformací, přizpůsobující se stále více oslavám španělských *payos*.¹³³

Téměř všechny oslavy rodinných událostí na Sacromonte jsou spojeny s flamencem. O vztahu těchto oslav a flamenca se mi bohužel nepodařilo zjistit příliš informací, neboť cikánské ženy, které by mi v tomto ohledu mohly poskytnout zajímavé údaje, byly v komunikaci se mnou ještě daleko uzavřenější než muži, a ve většině případů mě zcela ignorovaly.

Jediným skutečně odlišným rituálem je svatba, která je také dobře popsána a zdokumentována, neboť díky prováděné zkoušce panenství romských nevěst přitahuje značnou pozornost.

Křtiny (*Bautizo*)

Křtiny jsou pro Cikány významnou událostí, neboť souvisí s uznáním a přijetím nově narozeného dítěte do skupiny. Podle údajů poskytnutých mými informátory se na Sacromonte slaví takto: V určený den se v kostele (obvykle Abadía del Sacromonte) sejde celá rozvětvená rodina, příbuzní a známí rodičů, aby přihlíželi křtu. Po skončení rituálu je u východu z kostela připravena hostina: zejména dušené maso, ryby, ovoce, sladkosti a víno. Začíná oslava se zpěvy a tancem, která trvá až do pozdních nočních hodin a později se obvykle přesune do jeskyně rodiny, které se narodilo dítě. Na křty jsou v poslední době najímáni profesionální hudebníci, kteří hrají na zvláštním pódiu, nikoliv v kruhu účastníků *fiesty*, takže křtiny ztrácí svůj charakter ryze soukromé rodinné oslavy.¹³⁴

Cikánské zásnuby a svatba (*el pedimento y la boda gitana*)

Samotné svatbě obvykle předcházejí zásnuby. Ženich se skupinou přátel a příbuzných navštíví rodiče nevěsty, aby požádal o její ruku. Pokud rodina nevěsty souhlasí (většinou se jedná o formální akt, neboť rodiny se obvykle znají a o úmyslu svých dětí jsou zpraveny),

¹³³ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 72

¹³⁴ Průběh křtu popsal Augustin, flamencový kytarista ze Sacromonte, viz také Přílohy - Rozhovory

následuje oslava a zasnoubení je oficiálně oznámeno. Čas zasnub závisí na rozhodnutí páru, obvykle je krátký a brzy se slaví svatba.

Flamenco hraje ve svatebním rituálu sacramontských Cikánů důležitou symbolickou roli. Typické flamencové tance jsou *la cachucha*, *la alboreá* a *la mosca*.¹³⁵

Několik dní před svatbou ženich unese nevěstu, kterou zanechá v poručnictví své matky. V den svatební oslavy ji přivede nazpět do rodného domu a „omluví se“ za spáchaný čin. V tuto chvíli začíná svatební veselí a *cachucha* je prvním tancem, který novomanželé společně tančí.

Jedna z romantických cestovatelek, významná švédská spisovatelka Selma Lagerlöfová, popsala její choreografii na konci 19. století takto: „Ona uniká, on ji následuje, ona se pyšně staví na odív, on se urazí, ona si ho usmíruje. Když před ní konečně padne na kolena a obejmě ji rukama, proběhne celým sálem nadšený povzdech. Pouze pod granadskými banánovníky tancují věčně mladí Cikáni *cachuchu*.“¹³⁶ Nejznámější verze zní takto:

*La cachucha de mi mare
es más grande que la mía
que la vi ayer tarde
cuando se quedó dormida.*

Lod'ka mojí matky
je větší než ta moje
viděl jsem ji včera navečer
když usnula.

Alboreá má hluboký význam pro rituál zkoušky panenství cikánských nevěst. Ten byl po dlouhou dobu žárlivě střeženým tajemstvím cikánských rodin, stejně jako slova a melodie *alboreá*, dnes je však jeho průběh všeobecně známý. V den svatby je vyzvána starší zkušená žena (tzv. *picaora* nebo *sacaora*)¹³⁷ ze středu cikánské skupiny, aby ověřila neposkvrněnost budoucí manželky. Nevěsta je odvedena do zvláštní místnosti, kde je na bíle povlečené posteli za přítomnosti matek obou snoubenců a dalších starších žen vykonána zkouška. Provádí se prsty obalenými bílým šátkem se třemi záhyby, na kterém se musí objevit tři kapky krve, tzv. *tres rosas* (tři růže). Poté je nutné šátek jako důkaz předložit příbuzenstvu, které výsledek netrpělivě očekává za dveřmi ložnice. Pokud vše proběhne zdárně, je šátek vystaven na odív svatebním hostům a dojde na zpěv *alboreá*, jejíž slova jsou více než výmluvná:

*En un verde prado
tendí mi pañuelo,
salieron tres rosas
como tres luceros.*

Na zelené louce
jsem pověsila svůj šátek,
vyšly tři růže
jako tři jitřenky.

Zpěv je ukončen veselým oznámením novomanželi:

*Mírala bien
que son tres rosas*

Podívej se dobře,
na ty tři růže,

¹³⁵ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 94

¹³⁶ Selma Lagerlof v Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 105

¹³⁷ Dalo by se volně přeložit jako píchačka (sloveso *picar* znamená píchat, štípat) Gamella, J. F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 125

*lo que hay que ver
Mírala bien,
que esa es la honra
de tu mujer.*

ty musíš vidět.
Podívej se dobře,
protože to je čest
tvojí ženy.

Typickým granadským zvykem je v okamžiku zpívání *alboreá* nosit nevěstu na ramenou a házet na ní mandle a květiny jako symbol panenství, v Seville je k tomu samému účelu používána růže a cukrovinky.¹³⁸

Rituální zkouška panenství je zřejmě ve většině rodin na Sacromonte stále praktikována a neposkvrněnosti cikánských nevěst je přikládán značný význam.¹³⁹

Manuel Barrios však tvrdí, že tento rituál stvrzující neposkvrněnost nevěsty před vstupem do manželství, který španělští Cikáni považují za jeden z nejtýpějších znaků své kultury, převzali v minulosti od Španělů: „Cikáni upírají účast na svých nejtajnějších a nejintimnějších ceremoniích všem *payos*. To je také případ svatby, kterou žádný *payo* nesmí vidět, ani slyšet zpívat *alboreá*. Jedná se o rituál výlučný a vylučující, ale celý tento obřad se šátkem, ve kterém se zrodí tři růže, tedy ruční deflorace, jejímž výsledkem jsou tři kapky krve, není cikánský, ale španělský. Je svým způsobem smutné bořit divoké a krásné mýty, ale musíme trvat na tom, že tento barbarský zvyk byl původně španělský a zanikl koncem 16. století.“ Jako důkaz uvádí, že i Isabela Kastilská byla podrobena zkoušce panenství.¹⁴⁰

Alboreá ani svatební rituál s ní spojený v utajení nezůstaly: romští zpěváci Rafael Romero a Joselero vydali desku s různými verzemi *alboreá*, zazněla i televizních pořadech.¹⁴¹ Přesto se s ní na festivalech a koncertech setkáme minimálně. Její zařazení do představení pro turisty v sacramontských zambrách je tedy spíše výjimečné.

La mosca většinou ukončuje svatební oslavy. Tohoto tance se účastní pouze ženy, které vytvoří kruh symbolizující plodnost a vždy jedna z žen vstupuje do jeho středu. Tanec vrcholí velkolepými pohyby břicha a prsou. Slova této písně jsou hravá a lechtivá:

*La picarilla de la mosca
que adonde me vino a picar...
la picarilla de la mosca
debajo del delantal.*

Štípla mě muška
kam mě to jen štípla...
štípla mě muška
pod zástěrku.¹⁴²

Svatba obvykle trvá několik dní a je typická množstvím jídla, pití a svatebních hostů a také intenzivním zpěvem a tancem. Podle svatby je posuzována prestiž rodiny a ta neváhá si na svatbu vypůjčit a zadlužit se tak na dlouhou dobu dopředu.

¹³⁸ Garay, J.G. časopis El Folklore Andaluz, (březen 1996), str. 15

¹³⁹ Viz Přílohy

¹⁴⁰ Manuel Barrios v Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 102

¹⁴¹ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 97

¹⁴² Všechny sloky svatebních písní převzaty z: Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 97-99

Pohřební rituál (*Ritual funerario*)

Pohřební rituál má pro andaluské Cikány velký význam. K zesnulým je chován značný respekt a úcta, neboť Cikáni věří, že mohou zasahovat do života pozůstalých. Po smrti se u zesnulého bdí celou noc při svíčkách. Po pohřbu se sejde rozvětvená rodina a známí zemřelého, aby společně vzpomínali na zážitky a příhody s ním spojené, zpívají se jeho oblíbené písně a pozůstalí otevřeně projevují svůj smutek.

Společenské události a svátky

Velikonoce (*Semana Santa*)

Velikonoce jsou v Andalusii hluboce prožívaným katolickým svátkem. Slaví se zřejmě od dobytí Granady katolickými králi (1492), ale první záznamy o velikonočních procesích pocházejí ze 16. století. Okolo každého kostela je soustředěno tzv. bratrstvo (*cofradía*), které může mít až stovky členů a ti po celý rok připravují slavnostní velikonoční průvod. V určený den a hodinu pak bratrstvo vynáší z kostela na vyzdobených nosítkách (*paso*) sochu Ježíše Krista, Panny Marie či světců, kterým je kostel zasvěcen, a prochází předem určenou trasu za monotónního bubnování. Součástí průvodu jsou tzv. kajícíci (*penitentes*), kteří jsou oblečeni do špičaté kápě a dlouhého roucha v typických barvách svého bratrstva, někdy mají nohy spoutány řetězy a v ruce nesou svíčky.

Během velikonočního týdne se v Granadě konají desítky těchto procesí, která Granadané prožívají velmi emotivně, ulice jsou vyzdobeny květinami a přeplněny místními i turisty, kteří čekají na průchod procesí. Ve chvíli, kdy prochází nosítka se sochami ukřižovaného Ježíše nebo Panny Marie, lidé upadají na transu, křičí, ženy pláčí a omdlévají, nad hlavami se posílají malé děti, aby se dotkly soch svatých, což jim má zajistit zdraví a skvělou budoucnost. Po skončení průvodu jsou sochy opět navraceny do kostela a koná se mše.

Sacramontští Cikáni mají své vlastní bratrstvo čítající 790 členů, které bylo založeno v roce 1939. Je soustředěno kolem kláštera Abadía del Sacromonte¹⁴³ zbudovaného v 17. století. V procesí, které začíná kolem šesté hodiny večerní v centru Granady, na Plaza San Juan de la Cruz, Cikáni nesou dvě nosítka se sochami *Jesus Cristo del Consuelo* (Ježíš Kristus Útěchy) a *María Santísima del Sacromonte* (Nejsvětější Marie Sacromontská).¹⁴⁴ Podél celé cesty z centra až do sacromontského kláštera rozdělávají Cikáni ohně a zapalují louče, v každé jeskyni na Sacromonte se slaví *fiesta* se zpěvy a tanci, a když průvod kolem páté hodiny ranní dorazí do Abadía del Sacromonte, vypuknou oslavy, které trvají ještě několik hodin.^{145 146}

¹⁴³ Více informací viz pouť sv. Cecilia

¹⁴⁴ Viz fotografie v Přílohách

¹⁴⁵ Časový rozvrh a trasa cikánského průvodu:

18.15 Pavaneras, Plaza de San Juan de la Cruz

18.30 San Matías, Ángel Ganivet

19.05 Cuadro de San Antonio, Navas, Plaza del Carmen (Tribuna Oficial), Reyes Católicos,

Puerta Real, Mesones, Marques de Gerona, Plaza de las Pasiegas, Santa Iglesia Catedral, Cárcel Baja, Gran Vía

Vánoce (*Zabomba navideña*)

La zabomba je typicky cikánská vánoční *fiesta* se zpěvem *villancicos aflamencados* – španělských vánočních koled ve flamencové úpravě a některých flamencových melodií jako *bulería* nebo *tangos*, jejichž slova zmiňují narození Ježíše Krista. Kromě klasické kytary jsou zpěvy koled doprovázeny množstvím tradičních nástrojů: tamburínami, bubínky, dýněmi naplněnými anýzem a ozvučnými džbány.¹⁴⁷

Zabomda navideña se ve své tradiční podobě slaví také na Sacromonte. Lidé se obvykle scházejí v jeskyních nebo na prostranstvích před nimi a vánoční *fiesta* často trvá celou noc.

Pout' sv. Cecila (*Romería de San Cecilio*)

Zrod této pouti je vázán na objev relikvií v tzv. Svatých jeskyních (*Cuevas Santas*) na Sacromonte v 16. století. Dva muži zde údajně našli urnu s popelem a olovené desky s texty vyrytými v arabštině, latině a španělštině, které popisovaly utrpení sv. Cecila a jeho spolumučedníků (sv. Torcuata, sv. Indalecia, sv. Tesifóna, sv. Esequia, sv. Hiscia a sv. Segunda). Začal proces ověřování autenticity těchto relikvií, které byly nakonec tehdejší granadským arcibiskupem D. Pedrem de Castro Cabeza de Vaca y Quiñones v roce 1607 prohlášeny za pravé. Ten nechal v místě objevu založit kapitulou sv. Cecila a Sacromonte se tak proměnilo v hojně navštěvované poutní místo. Sv. Cecil byl ve 2. století prvním granadským arcibiskupem, který zemřel mučednickou smrtí následkem šíření křesťanské víry v této oblasti. Nic tedy nemohlo tehdejší představitelé španělské katolické protireformace potěšit více než právě tento objev, který dokazoval přítomnost raného křesťanství v regionu donedávna ovládaného muslimy. Sv. Cecil byl prohlášen patronem Granady a poutní den byl stanoven na 1. února. Na Sacromonte bylo poutníky přicházejícími z celého Španělska během 17. století vztyčeno 1.200 křížů, z nichž do dnešních dnů se zachovaly čtyři.¹⁴⁸

Později se ukázalo, že desky i popel sv. Cecila nejsou pravé, ale byly zfalšovány za účelem politického a ideologického sjednocení regionu, kde vedle pravověrných křesťanů žili také *moriscos* a *castellanos nuevos* – tedy konvertovaní muslimové a židé. Opravdovost jejich konverze však byla v některých případech značně nejistá.

Poutě se bez ohledu na nepravost relikvií zachovaly až do dnešní doby. Prvního února se na Sacromonte sjíždějí stovky poutníků, aby uctili památku sv. Cecila, kterému jsou

21.25 Reyes Católicos

21.50 Plaza Nueva, Plaza de Santa Ana, Carrera del Darro

22.20 Paseo del Padre Manjón

23.20 Cuesta del Chapíz, Peso de la Harina

00.20 Camino del Sacromonte, Puente Mariano, Carril de los Coches, a su Templo

05.20 Abadía del Sacromonte

¹⁴⁶ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 101

¹⁴⁷ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 105

¹⁴⁸ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 115

tradičně obětovány látkové květiny a jantar.¹⁴⁹ Ve všech zambrách a v komplexu Abadía del Sacromonte (který dnes tvoří Svaté jeskyně, klášter a kapitula sv. Cecilia) se provozují flamencové tance a zpěvy, zejména *sevillanas*, které se tančí ve skupině a jsou typickým tancem španělských poutí.

Flamenco a kulturní identita Cikánů – být a nebýt flamenco

Flamenco je typickým symbolem andaluské cikánské kultury. Vzniklo díky schopnostem Cikánů absorbovat existující andaluské folklórní hudební vzorce a dát jim novou formu. A i když se názory na podíl Cikánů na zrodu flamenco se různí, někdy je jejich vliv podceňován, jindy naopak zveličován, je nepochybné, že po uplynulých dvě stě let existence této hudební formy byly Cikáni jejími hlavními nositeli a interprety.

Jak říká Cristina Cruces: „Andaluští Cikáni brání ze všech sil, téměř jako své nejdůležitější dědictví, váhu a jedinečnost své role při vzniku, vývoji a zachování flamenco až do dnešních dnů. V osobním neprofesionálním životě Cikánů flamenco funguje jako vymezení vůči těm druhým, vůči *gachó* a slouží k vytyčení hranice my/oni. Tato hranice, kterou se Cikáni oddělují od zbytku Andalusanů, se realizuje skrze flamenco jako strategické potvrzení sebevědomí a reprezentace menšiny, která je prakticky ve všech ostatních sférách společnosti podřízená a marginalizovaná.“ Cikáni obhajují svůj přirozený monopol na flamenco tradicí a kvalitami téměř dědičnými předurčujícími je k nejlepší interpretaci flamenco: barva hlasu (*la voz rajada o afillá*, tedy něco jako zastřený nebo lámáný hlas), expresivita, spontaneita.¹⁵⁰

V současné době se flamencu věnuje mnoho vynikajících interpretů po celém světě, kteří nepocházejí z cikánského prostředí (Paco de Lucía, nejznámější flamencový kytarista, je sice Španěl, ale není Cikán), každý cikánský interpret flamenco však trvá na tom, že to původní, čisté, tradiční flamenco jsou schopni provozovat pouze Cikáni. V tomto případě se nejedná ani tak o technické či interpretační schopnosti, jako o *afinidad*, tedy společně sdílenou přichylnost, lásku, vyjádřenou kvalitou *ser flamenco* („být flamenco“) a ne pouze *entender flamenco*, tedy rozumět flamencu nebo být schopen ho interpretovat. Jak naznačují někteří *aficionados* (oddaní) „umět zpívat je méně než umět poslouchat“, dojmout se tancem, zpěvem a hrou na kytaru, protože je zná, ale hlavně proto, že situace evokuje osobní a společně sdílené již dříve zažitě zkušenosti. Z toho také plyne, že *ser flamenco* nemusí být profesionální cikánský interpret, účast na flamencovém rituálu není podmíněna technickými nebo interpretačními kvalitami. Flamencovní umělci mají samozřejmě v rámci cikánské skupiny výjimečný statut, ale na intimních flamencových rituálech se obvykle podílí celá skupina.¹⁵¹

Hlavní rozdíl mezi *ser a entender flamenco* tkví v tom, že pro necikánské interprety je flamenco hudební formou, kterou je možné přetvářet, rozvíjet a míchat s jinými hudebními

¹⁴⁹ Arbelos, C.: Granada Flamenca, Granada, Caja General de Ahorros de Granada, 2003, str. 117

¹⁵⁰ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 114

¹⁵¹ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 115

styly, zatímco pro andaluské Cikány je esencí jejich kultury a jeho provozování v intimním prostředí se stává rituálem – proto je nutné zachovat ho v co nejčistší, nezměněné „primitivní“ formě. To potvrzuje jeden z cikánských interpretů flamenca: „Já mluvím o rituálu, protože všichni jsou jeho součástí. Všichni už dokonale známe chování těch druhých, gesta, slova..., jako dohoda bez dohadování, kterou nikdo neusměřňuje ani nehlídá, ale vždycky má ten samý průběh, až k extázi, která přijde na konci se zpěvem *soleá* a *seguiriya*¹⁵², když zpívají staří, ti vždycky zpívají až na konci.“¹⁵³

Znaky, které charakterizují intimní flamencovou *fiestu* jako rituál jsou podle Cristiny Roldán tyto: zachovávání určité mlčenlivosti vůči lidem „zvenčí“; provozování flamenca v kruhovém uskupení, které usnadňuje komunikaci; soužití několika generací, které umožňuje přímé předávání dovedností; flamenco jako jeden z elementů *fiesty* – spolu s jídlem, pitím, vyprávěním, žertováním; sdílené komunikační znaky - jazyk, gestika, hudba a tanec; kolektivní účast – střídání rolí, nikdo není hlavním protagonistou; kombinace zpěvu, tance, hry na kytaru.¹⁵⁴

Tradiční dichotomii, mezi cikánskými a necikánskými interprety flamenca vymezuje Cristina Roldán:

<u>Cikáni</u>	<u>Necikáni</u>
<u>Umění</u>	<u>Technika</u>
<u>Tragédie</u>	<u>Lyričnost</u>
<u>Nepřístupnost</u>	<u>Zveřejnění</u>
<u>Hloubka</u>	<u>Virtuozita</u>
<u>Spontaneita</u>	<u>Akademičnost</u>
<u>Čistota</u>	<u>Míchání stylů</u>
<u>Východ</u>	<u>Západ</u>
<u>Primitivismus</u>	<u>Tvorba</u>
<u>Tradice</u>	<u>Modernost</u> ¹⁵⁵

Flamenco ve své tradiční „domácí“ podobě je tedy pro Cikány jedním ze základních znaků kulturní identity a identifikace se skupinou, na druhou stranu je tento monopol „čistého flamenca se značkou kvality“ konstantně využíván v profesionální práci jako zdroj více či méně jistých příjmů.

¹⁵² Flamencové melodie

¹⁵³ Převzato z Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 115 (mluví blíže nespecifikovaný P.P., kytarista)

¹⁵⁴ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 118

¹⁵⁵ Roldán, C. C.: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002, str. 123

Závěr

Vývoj vztahů mezi *gitanos* a *payos* na Iberském poloostrově prošel podobnými fázemi jako v ostatních evropských zemích – od obdivu a respektu vůči „exotickým a urozeným kajícím poutníkům“ přes represe a utlačování až k dnešní formální rovnosti před zákonem. Španělští Cikáni se však každodenně potýkají s předsudky, diskriminací a marginalizací ze strany majoritní společnosti. V důsledku toho si vytvářejí vlastní odlišnosti, na jejichž základě budují svojí sdílenou kulturní identitu. V případě andaluských Cikánů je to už po dvě stě let flamenco – hudební forma, k jejímuž vzniku a rozvoji významně přispěli a dodnes jsou jejími hlavními nositeli a interprety. Historie andaluských Cikánů má přímou souvislost s vývojem flamenca – dokud byly cikánské zpěvy v rámci nucené asimilace zakazovány a potlačovány, provozovalo se flamenco skrytě. S novým zákonem zrovnoprávňujícím Cikány vystoupilo ze stínu *gitanerías* i flamenco a postupem času získalo světovou popularitu.

Flamenco Cikánům slouží k vymezení vlastní identity skrze tradiční domácí „intimní“ rituály, které jsou pro *payos* nepřístupné. Společné provozování flamenca je nedílnou součástí všech významných oslav (svatby, křtiny,...) a svátků (Vánoce, Velikonoce, poutě,...), kde se naplňuje jeho rituální podoba – „přítomnost zasvěcených a oddaných“, rovnost a plná akceptace všech zúčastněných, sdílení komunikačních znaků, atd. Součástí flamencového rituálního světa jsou nejen profesionální umělci, ale všichni Cikáni, neboť více než technické nebo interpretační dovednosti se cení kvalita *ser flamenco*, kterou Cikáni přisuzují pouze sobě.

Zároveň však neváhají flamenco využít jako výhodně zpeněžitelný obchodní artikl, striktně však odlišují „flamenco veřejné, které jim slouží k obživě a „flamenco soukromé“, které je součástí jejich každodenního života.

Ve své práci jsem se zaměřila na cikánskou skupinu obývající jeskyně v granadské čtvrti Sacromonte. Ta na počátku minulého století zažila období rozmachu, kdy její charakteristické zambry přitahovaly návštěvníky z celého světa. Rozkvět čtvrti však ukončily povodně v šedesátých let 20. století, které zásadním způsobem změnily strukturu obyvatel a způsob života v této čtvrti. Přesto její současní obyvatelé netvoří součást „flamencového skanzenu“. Cikáni žijící na Sacromonte jsou provázáni pevnými sociálními vazbami, ať už rodinnými nebo přátelskými a sousedskými a jsou pyšní na svůj sacromontský původ. Ve velké většině dodržují cikánské tradice a zvyklosti, i když některé zvyky procházejí transformací a začínají přizpůsobovat zvyklostem *payos*. Flamenco je nedílnou součástí jejich každodenního života – ať už profesionálního nebo soukromého. Samozřejmě i oni se potýkají s diskriminací a předsudky, ovšem granadskými *payos* jsou vnímáni veskrze pozitivně jako představitelé umění, které je symbolem Andalusie a celého Španělska.

Seznam použité literatury:

- Arbelos, Carlos: Granada Flamenca, Granada, Junta de Andalucía, 2003
- Colomer, Josette et Georges: Los Gitanos, Paris, Masson et Cie, 1973
- Cordoba, Manuel Cádiz: Los gitanos en la historia y la cultura, Madrid, Actos de un congreso, 2002
- Fernández, Anton Carmona: Historia de una familia Gitana Andaluza, Sevilla, Asociación de Mujeres Gitanas, 2004
- Fernández, Luis Maya: Pasado, presente y futuro del colectivo gitano, Pinos Puente, Excmo. Ayuntamiento de Pinos Puente, 2. vydání, 1999
- Fraser, Argus: Cikáni, Praha, NLN, 2002
- Gamella, Juan F.: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Universidad de Granada, Granada, Junta de Andalucía, 1996
- Garay, Juan Rodríguez časopis El Folklore Andaluz, Granada, Junta de Andalucía, březen 1996
- Kenrick, D.: Los Gitanos: de la India al Mediterráneo, Granada, Junta de Andalucía, 1999
- Kolektiv autorů (Elisenda Ardevol Piera, María Dolores Del Pino Segura, Juan Heredia, Juan Reyes, Jaime Amaya, Eduardo Pedrosa): Antropología urbana de los gitanos de Granada – un estudio desde la antropología aplicada al trabajo social, Granada, Ayuntamiento de Granada, 2. vydání, 1987
- Kolektiv autorů: Historia y origen del pueblo gitano, Granada, Junta de Andalucía, 2001
- Kolektiv autorů: Antropología urbana de los gitanos de Granada, Granada, Ayuntamiento de Granada, 1987
- Leblon, Bernard: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Madrid, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001
- Martin, Elisa - Gamella, Juan F.: Marriage practices and ethnic differentiation: The case of Spanish Gypsies (1870-2000), The History of the Family, Granada, Junta de Andalucía, 2005
- Maurel, Joaquín Bosque: Geografía Urbana de Granada, Granada, Universidad de Granada, 1988
- Molina, María Angustias Ortiz a Fernández, Almudena Ocaña (a další): Estudios sobre Cultura Gitana: aspectos históricos, sociológicos, educativos y folklórico-musicales, Granada, Reproducciones Ocaña, 2005
- Sánchez Ortega, María Helena: Documentación selecta sobre la situación de los gitanos españoles en el siglo XVIII, Madrid, Editora Nacional Madrid, 1976
- Entre la marginación y el racismo, Reflexiones sobre la vida de los gitanos, kap. Evolución y contexto histórico de los gitanos españoles, Madrid, Alianza Editorial, 1986
- Silverman, Dan: Ako robiť kvalitatívny výskum. Praktická príručka, Bratislava, Ikar, 2005
- Roldán, Cristina Cruces: Más allá de la música: Antropología y Flamenco: Sociabilidad, transmisión y patrimonio, Sevilla, Signatores Ediciones de Andalucía, 2002
- Ruiz, Luis López: Guía del Flamenco, Madrid, Ediciones Istmo, S.A., 1999
- San Román, Teresa: La diferencia inquietante – Viejas y nuevas estrategias culturales de los gitanos, Madrid, Siglo Veintiuno Editores España, 1997
- Vergillos, Juan: Las rutas del flamenco en Andalucía, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006

Citované pasáže v originále:

Manuel Cádiz Cordoba, Los gitanos en la historia y la cultura, Actos de un congreso, kap. Orígenes y proceso imigratorio de los gitanos españoles, str. 33

Su llegada a una España en donde convivían en cierta forma tres culturas (musulmana, hebrea y cristiana), fue una sorpresa. Para los musulmanes fue más fácil su integración, ya que conocían al árabe demostraron ser un pueblo instruido y pacífico.

No hay que descartar que los gitanos que a principios del siglo XV se conocen en el norte de España no fueran los mismos que entraron por el sur, sino que procedían de centroeuropa, extendiéndose rápidamente por Castilla y Portugal y no fue sino más tarde que entraron en contacto con los del sur, totalmente diferentes.

Bernard Leblon: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 11

Con sus galgos y sus caballos, sus salterios y laúdes de largos mástiles, sus argollas de oro en las orejas y sus anchos sombreros, aquí están los saltimbanquis de Egipto Menor. Sus mujeres van envueltas en largas mantas listadas, mechones color de mora, que brotan de sus turbantes orientales y niños rubios de oscura piel cuelgan de sus espaldas. Son egipcios, bohemios, cingáros!...¡Reuníos, mirones, que el espectáculo va a comenzar!

Juan F.Gamella: La población gitana en Andalucía, Departamento de Antropología y Trabajo Social, Universidad de Granada, Junta de Andalucía, 1996, str. 34

Ese fue un disfraz que aplicaron en toda la cristiandad y que Fraser ha llamado „el gran truco“ o farsa...

En ese tiempo se consideraba una obligación acoger al peregrino y ayudarlo en su viaje. Durante unas décadas, los gitanos serán bien recibidos y recibirán los frutos de la hospitalidad de un país donde su huida del „Turco“ y su peregrinaje les hará dignos de la caridad de unas gentes que veían a los gitanos con una mezcla de piedad, curiosidad y aprehensión.

Bernard Leblon: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 22

...pero en un momento en que el mundo feudal está en vías desaparición, cabe suponer entre nobles y gitanos un conjunto de afinidades más secretas – concepción de la libertad, visión del mundo y arte de vivir -, que el advenimiento de un orden burgués pronto arrojará en el olvido.

Přepis do moderní španělštiny převzat z Historia y origen del pueblo gitano, Junta de Andalucía

...A veinte y dos días del mes de noviembre de este año (1.462) llegaron a la ciudad de Jaén dos condes de la pequeña Egipto, que se llamaban uno D. Tomás y otro D. Martín, con hasta

cien personas entre hombres, mujeres y niños, sus naturales y sus vasallos... Los cuales habían sido conquistados y destruidos por el Gran Turco, y porque después de ser conquistados parece ser negaron nuestra fé, hacía muchos días que por mandato de nuestro muy Santo Padre, andaban por todos los reinos y provincias de la cristiandad haciendo penitencia. Y como llegaron a la ciudad de Jaén el Señor Condestable los recibió muy honorablemente y los mandó aposentar y hacer grandes honras. Y quince o veinte días que estuvieron con él, les mandó dar todas las cosas que ovieron menester, a ellos y toda su gente, de pan, y vino, y carne, y aves, y pescados y frutas y paja y cebada, abundantemente...

**Původní španělský text převzat z Carriazo Arroquia, Juan de Mata (ed.):
(Crónica del siglo XV), Madrid, 1940, s.97, v Sánchez Ortega, 1986, str. 22**

...A veinte e dos días del mes de nouiembre deste año llegaron a la dicha çibdad de Jahén dos condes de la pequeña Egibto que se llamauan el uno don Tomás y el otro don Martín, con fasta çient personas de ombres e mugeres e niños, sus naturales y vasallos. Los quales avian seydo conquistados e destruydos por el Grant Turco; e porque después de ser conquistados paresçe ser que negaron nuestra santa fé, avía buenos días que, por mandado de nuestro muy Santo Padre, andauan por todos los reynos e prouinçias de la cristiandad haciendo penitencia. E como llegaron a la çibdad de Jahén, el señor Condestable les reçibió muy onorablemente, e los mandó aposentar e facer grandes onras. E quince o veynte días que estouireon con él, continuamente les mandó dar todas las cosas que ovieron menester, a ellos e a toda su gente, de pan, e vino, e carne, e aves, e pescados, e frutas, e paja, e çeuada, abundemente...

Bernard Leblon: Los gitanos de España; El precio y el valor de la diferencia, Gedisa editorial, 2. vydání, 2001, str. 17

Situación edénica anterior a la culpa, invasión pacífica de nobles extranjeros llegados de un país misterioso con un pueblo fascinante de saltimbanquis y echadoras de buenaventura, así aparece la llegada de los cingaros a Occidente a comienzo del siglo XV. Esta súbita irrupción de cuentos de las mil y una noches debe mucho sin duda a nuestros sueños anacrónicos. De igual manera nuestra visión del paraíso medieval de gitanos pasa a través del prisma del romanticismo: es el mito del eterno vagabundeo, la libertad sin fronteras, la vida natural y sin restricciones. La edad de oro parece haber, no obstante no duró mucho. En España, ve desde 1425 hasta 1499, ¡apenas tres cuartos de siglo!

Actas de las Cortes de Castilla, Madrid, 1877 – 1939, svazek 53, čl. XIII v Sánchez Ortega, 1986, str. 25

...D.Gerónimo de Salamanca y D. Martín de Porras dixeron que en estos reynos anda un género de gente que se nombran gitanos cuya vida y trato es la más perdida que hay en toda la república cristiana, ni aún bárbara, que parece que son gente sin ley, porque no se save que guarden ninguna, sino que del todo viven llenos de vicios, sin ningún género de recato, con grave escándalo destos reinos y de los naturales dellos. Son gente vagabunda, si que jamas se halle ninguno que trabaje ni tenga oficio con que sustentarse, son publicamente ladrones, embuidores, echando juicios por las manos haziendo entender a la gente ignorante que por allí alcanzan y entienden lo que ha de suceder. Son gente que no guarda los matrimonios la forma de la iglesia, porque se casan parientes con parientes, sin ninguna dispensación, y aún sin

matrimonio se mezclan unos con otros sin tener cuenta con deuda de parentesco ni afinidad ni las demas prohibiciones del derecho, y jamás se verá ninguno confesar ni recibir el Santísimo Sacramento, ni oír misa ni conocer parroquia ni cura, y plegue a Dios que el consentir pecados tan públicos no sea causa de parte de nuestros castigos...

Sancho de Moncada, Restauración política de España, y deseos públicos, Madrid, 1619 v Leblon, str. 32

Los gitanos son espías y traidores
Son unos ociosos y unos vagabundos
Las gitanas son todas prostitutas
Los gitanos roban lo que sea, hasta los niños
Son brujos, adivinos, magos y quirománticos
Son, a un tiempo, ¡herejes, paganos, idólatras y ateos!

Kolektiv autorů (Elisenda Ardevol Piera, María Dolores Del Pino Segura, Juan Heredia, Juan Reyes, Jaime Amaya, Eduardo Pedrosa): Antropología Urbana de los Gitanos de Granada – un estudio desde la antropología aplicada al trabajo social, Ayuntamiento de Granada, 2. vydání, 1987, str. 42

„...vivíamos en le cerro de San Miguel, cuando nos llevaron de allí, pasamos por distintos albergues antes de llegar a la Virgencica, no teníamos ropa que ponernos y los chinches nos comían vivos. Durante mucho tiempo, los servicios – que eran comaprtidos colectivamente por las distintas viviendas – estuvieron anegados, y vivíamos entre el fango, noc un olor insoportable...hasta que al final nos dieron esta casita y ahora vamos tirando...“

Přílohy

Rozhovory:

91)

27.8. 2006

Antonio, 74 let, muž, nezaměstnaný

M: ...A vy tady žijete celý život?

A: No jo, odjakživa.

M: To máte štěstí, je to tu moc hezký.

A: Jo, je to tu klidný.

M: Taky zpíváte flamenco?

A: Ne, já jsem tanečník!

M: Pořád ještě tančíte?

A: No jo, pořád!(Vstává a předvádí pár tanečních kroků)

M: Tančil jste profesionálně?

A: Jo, jo, tam dole (ukazuje k jeskyním), ale to už je dávno, teď už jenom doma.

M: A v které jeskyni jste tančil?

A: Skoro ve všech, ale už je to dávno.

M: A co děti, žijí tu taky vaše děti?

A: No jo, už musím jít, dcera na mě čeká!...

94)

14.8. 2006

María-Dolorosa, 54 let, žena, v domácnosti

M: ...A kolik ti bylo, když jsi se vdávala?

P: Sedmnáct, nebyla jsem zas tak mladá.

M: A manžela sis vybrala sama?

P: Ano, znali jsme se od dětství, bydlel vedle nás.

M: Jakou jsi měla svatbu?

P: Krásnou, ráda na to vzpomínám. Trvala dva dny, tančili jsme vždycky až do rána.

M: Flamenco?

P: Jo, jo, přišli všichni muzikanti (*flamencos*) z okolí, střídali se u nás, takovejch lidí...

M: Paqui, a co zkouška šátkem? Pořád se dělá?

P: Jo, jo, dělá. Hodně lidí si na tom zakládá. Vždyť už je to skoro jediný, co nám zbylo....

M: A co když třeba nevěsta už není panna?

P: To se vždycky nějak udělá. Pokud má rodina peníze, krev se vždycky objeví...

94)

21.7. 2006

Augustin, 34 let, muž, kytarista

M: ...Hraješ taky na svatbách?

A: Někdy jo.

M: A ty jsi ženatý?

A: (směje se) Ne, a ty?

M: Taky ne. A jak tady probíhají svatby? Jsou pořád hodně tradiční?

A: To jo, svatba je hodně důležitá. To je největší *fiesta*. Sejde se spousta lidí, celá rodina, spousta jídla a pití, všichni jsou hrozně dojatý, některý Cikáni na sobě trhají košile...

M: A co zkouška šátkem? Pořád se to dělá?

A: No, dělá. Záleží na rodině, ale většinou ano. Mně je to jedno, já si myslím, že na tom nezáleží, ale spousta lidí na tom trvá. Moje rodina je pokrokovější.

M: A máš sourozence, sestry?

A: Mám dva bratry a starší sestru, ta už má tři děti.

M: A co tvoje sestra? Ta tím prošla?

A: No, prošla. Její snoubenec to chtěl. Její svatbu vlastně dohodli rodiče, oni se předtím moc neznali...

Legenda k obrázku: Maurel, Joaquín Bosque: Geografía Urbana de Granada, Granada, Universidad de Granada, 1988

Obydlí. Typy jeskyní:

- A) Zemědělec, vlastník nějakého pozemku (vlevo) a zemědělský námezdní pracovník z Cuevas Coloradas (Barevné jeskyně), San Miguel
- B) Zemědělec, jehož děti sbírají ve městě odpadky, kterými je krmen chovaný vepř (Barranco del Abogado)
- C) Průmyslový dělník (Barranco del Abogado)
- D) Zemědělec a popelář (Barranco del Abogado)
- E) Zemědělec nebo nekvalifikovaný průmyslový dělník (Barranco de los Negros, Sacromonte)
- F) Jeskyně pro představení zambra (Barranco de los Naranjos, Sacromonte)
- G) Jeskyně pro představení (Camino del Monte, Sacromonte)¹⁵⁶

¹⁵⁶Překlad k popisu schémat jeskyň:

placeta – plácek, náměstíčko, camino – cesta, cocina – kuchyně, dormitorio – ložnice, cuadra – stáj, cuadra burro – stáj pro osla, cuadra cabras – chlév pro kozy, cuadra cerdos, pocilga – chlév pro vepře, patio – dvůr, sala escenario – sál jeviště, planta alta – horní patro, planta baja – dolní patro